अष्टात्रिंशोऽध्यायः

अर्घाभिहरणपर्व

युधिष्ठिरकर्तृकः शिशुपालस्यानुनयः तदीयाक्षेपवचनानां भीष्मकर्तृकमुत्तरम्

वैशम्पायन उवाच

ततो युधिष्ठिरो राजा शिशुपालमुपाद्रवत्।

उवाच चैनं मधुरं सान्त्वपूर्वमिदं वचः।। २-३८-१

नेदं युक्तं महीपाल यादृशं वै त्वमुक्तवान्।

अधर्मश्च परो राजन् पारुष्यं च निरर्थकम्।। २-३८-२

न हि धर्म परं जातु नावबुध्येत पार्थिवः।

भीष्मः शान्तनवस्त्वेनं मावमंस्थास्त्वमन्यथा।। २-३८-३

पश्य चैतान्महीपालांस्त्वत्तो वृद्धतरान् बहून्।

मृष्यन्ते चार्हणां कृष्णे तद्वत्त्वं क्षन्तुमर्हसि।। २-३८-४

वेद तत्त्वेन कृष्णं हि भीष्मश्चेदिपते भृशम्।

न ह्येनं त्वं तथा वेत्थ यथैनं वेद कौरवः।। २-३८-५

भीष्म उवाच

नास्मै देयो ह्यनुनयो नायमर्हति सान्त्वनम्।

लोकवृद्धतमे कृष्णे योऽर्हणां नाभिमन्यते।। २-३८-६

क्षत्रियः क्षत्रियं जित्वा रणे रणकृतां वरः।

यो मुञ्चति वशे कृत्वा गुरुर्भवति तस्य सः।। २-३८-७

अस्यां हि समितौ राज्ञामेकमप्यजितं युधि।

न पश्यामि महीपालं सात्वतीपुत्रतेजसा।। २-३८-८

न हि केवलमस्माकमयमर्च्यतमोऽच्युतः।

त्रयाणामपि लोकानामर्चनीयो महाभुजः।। २-३८-९

कृष्णेन हि जिता युद्धे बहवः क्षत्रियर्षभाः।

जगत्सर्वं च वार्ष्णेये निखिलेन प्रतिष्ठितम्।। २-३८-१०

तस्मात्सत्स्वपि वृद्धेषु कृष्णमर्चाम नेतरान्।

एवं वक्तुं न चार्हस्त्वं मा ते भूद्बुद्धिरीदृशी।। २-३८-११

ज्ञानवृद्धा मया राजन् बहवः पर्युपासिताः।

ऋद्धस्य राजन् प्रभावज्ञाः पुरा सर्वे च रक्षिताः।ऋ

तेषां कथयतां शौरेरहं गुणवतो गुणान्।। २-३८-१२

समागतानामश्रौषं बहून् बहुमतान् सताम्।

कर्माण्यपि च यान्यस्य जन्मप्रभृति धीमतः।। २-३८-१३

बहुशः कथ्यमानानि नरैर्भूयः श्रुतानि मे।

न केवलं वयं कामाच्चेदिराज जनार्दनम्।। २-३८-१४

न सम्बन्धं पुरस्कृत्य कृतार्थं वा कथञ्चन।

अर्चामहेऽर्चितं सद्भिर्भुवि भूतसुखावहम्।। २-३८-१५

यशः शौर्यं जयं चास्य विज्ञायार्चां प्रयुञ्जमहे।

न च कश्चिदिहास्माभिः सुबालोऽप्यपरीक्षितः।। २-३८-१६

गुणर्वृद्धानतिक्रम्य हरिरर्च्यतमो मतः।

ज्ञानवृद्धो द्विजातीनां क्षत्रियाणां बलाधिकः।। २-३८-१७

वैश्यानां धान्यधनवाञ्छूद्राणामेव जन्मतः।

पूज्यतायां च गोविन्दे हेतू द्वावपि संस्थितौ।। २-३८-१८

वेदवेदाङ्गविज्ञानं बलं चाभ्यधिकं तथा।

नृणां लोके हि कोऽन्योऽस्ति विशिष्टः केशवादृते।। २-३८-१९

दानं दाक्ष्यं श्रुतं शौर्यं ह्रीः कीर्तिर्बुद्धिरुत्तमा।

सन्नतिः श्रीर्धृतिस्तुष्टिः पुष्टिश्च नियताच्युते।। २-३८-२०

तमिमं गुणसम्पन्नमार्यं च पितरं गुरुम्।

अर्घ्यमर्चितमर्चार्हं सर्वे सङ्क्षन्तुमर्हथ।। २-३८-२१

ऋत्विग्गुरुस्तथाऽऽचार्यः स्नातको नृपतिः प्रियः।

सर्वमेतद्धृषीकेशस्तस्मादभ्यर्चितोऽच्युतः।। २-३८-२२

कृष्ण एव हि लोकानामुत्पत्तिरपि चाप्ययः।

कृष्णस्य हि कृते विश्वमिदं भूतं चराचरम्।। २-३८-२३

एष प्रकृतिरव्यक्ता कर्ता चैव सनातनः।

परश्च सर्वभूतेभ्यस्तस्मात्पूज्यतमोऽच्युतः।। २-३८-२४

बुद्धिर्मनो महद्वायुस्तेजोऽम्भः खं मही च या।

चतुर्विधं च यद्भूतं सर्वं कृष्णे प्रतिष्ठितम्।। २-३८-२५

आदित्यश्चन्द्रमाश्चैव नक्षत्राणि ग्रहाश्च ये।

दिशश्च विदिशश्चैव सर्वं कृष्णे प्रतिष्ठितम्।। २-३८-२६

ऋषि रुद्रश्च सर्वात्मा ब्रह्मा चैष सनातनः।

अक्षरः क्षररूपेण मानुषत्वमुपागतः।।

अयं तु पुरुषो बालः शिशुपालो न बुध्यते।

सर्वत्र सर्वदा कृष्णं तस्मादेवं प्रभाषते।।

यो हि धर्मान् विचिनुयाद् उत्कृष्टं मतिमान् नरः।

स वै पश्येद्यथा धर्मं न तथा चेदिराडयम्।।

सवृद्धबालेष्वथवा पार्थिवेषु महात्मसु।

को नार्हं मन्यते कृष्णं को वाऽप्येनं न पूजयेत्।।

अथेमां दुष्कृतां पूजां शिशुपालो व्यवस्यति।

सुकृतां वा यथान्यायं तथाऽयं कर्तुमर्हति।।

वैशम्पायन उवाच

एवमुक्ते तु गाङ्गेये शिशुपालश्चुकोप ह।

क्रुद्धं सुनीथं दृष्ट्वाऽथ सहदेवोऽब्रवीत् तदा।।

सहदेव उवाच

नीतिपूर्वमिदं सर्वं चेदिराज मया कृतम्।

न मे विमतिरस्तीह कारणं चात्र मे शृणु।।

स पार्थिवानां सर्वेषां गुरुः कृष्णो बलेन वै।

तस्मादभ्यर्चितोऽर्घ्यार्हः सर्वे सम्मन्तुमर्हथ।।

यो वा न सहते राज्ञां कश्चित् सबलवाहनः।

क्षिप्रं युद्धाय निर्यातु शक्तश्चेदत्र मे युधि।।

तस्य मूर्ध्नि सुसन्न्यस्तं राज्ञस्सव्यं पदं मया।

एवमुक्तो मया हेतुः उत्तरं प्रब्रवीतु मे।।

वैशम्पायन उवाच

ततो न व्याजहारैषां कश्चिद् बुद्धिमतां सताम्।

मानिनां बलिनां राज्ञां मध्ये सन्दर्शिते पदे।।

पुष्पवृष्टिर्महत्यासीत् सहदेवस्य मूर्धनि।

एवमुक्ते सुनीथस्य सहदेवेन केशवे।।

स्वभावरक्ते नयने भूयो रक्ते बभूवतुः।

तस्य कोपं समुद्भूतं ज्ञात्वा भीष्मः प्रतापवान्।।

आचचक्षे पुनस्तस्मै कृष्णस्यैवोत्तमान् गुणान्।

स सुनीथं समामन्त्र्य तांश्च सर्वान् महीक्षितः।।

उवाच वदतां श्रेष्ठ इदं मतिमतां वरः।

सहदेवेन राजानो यदुक्तं केशवं प्रति।।

तत् तथेति विजानीध्वं भूयश्चात्र निबोधत।ऋ

अग्निहोत्रमुखा वेदा गायत्री छन्दसां मुखम्।

राजा मुखं मनुष्याणां नदीनां सागरो मुखम्।। २-३८-२७

नक्षत्राणां मुखं चन्द्र आदित्यस्तेजसां मुखम्।

पर्वतानां मुखं मेरुर्गरुडः पततां मुखम्।। २-३८-२८

ऊर्ध्वं तिर्यगधश्चैव यावती जगतो गतिः।

सदेवकेषु लोकेषु भगवान् केशवो मुखम्।। २-३८-२९

(वैशम्पायन उवाच

ततो भीष्मस्य तच्छ्रुत्वा वचः काले युधिष्ठिरः।

उवाच मतिमान् भीष्मं ततः कौरवनन्दनः।।

युधिष्ठिर उवाच

विस्तरेणास्य देवस्य कर्माणीच्छामि सर्वशः।

श्रोतुं भगवतस्तानि प्रब्रवीहि पितामह।।

कर्मणामानुपूर्व्यं च प्रादुर्भावांश्च मे विभोः।

यथा च प्रकृतिः कृष्णे तन्मे ब्रूहि पितामह।।

वैशम्पायन उवाच

एवमुक्तास्तदा भीष्मः प्रोवाच पुरुषर्ष्भरतटर्षभम्।

युधिष्ठिरममित्रघ्नं तस्मिन् क्षत्रसमागमे।।

समक्षं वासुदेवस्य देवस्येव शतक्रतोः।

कर्माण्यसुकराण्यन्यैराचचक्षे जनाधिप।।

शृण्वतां पार्थिवानां च धर्मराजस्य चान्तिके।

इदं मतिमतां श्रेष्ठः कृष्णं प्रति विशाम्पते।।

साम्नैवामन्त्र्य राजेन्द्र चेदिराजमरिन्दमम्।

भीमकर्मा ततो भीष्मो भूयः स इदमब्रवीत्।।

कुरूणां चापि राजानं युधिष्ठिरमुवाच ह।

भीष्म उवाच

वर्तमानामतीतां च शृणु राजन्युधिष्ठिर।

ईश्वरस्योत्तमस्यैनां कर्मणां गहनां गतिम्।

अव्यक्तो व्यक्तलिङ्गस्थो य एष भगवान् प्रभुः।।

पुरा नारायणो देवः स्वयम्भूः प्रपितामहः।

सहस्रशीर्षः पुरुषो ध्रुवोऽव्यक्तः सनातनः।।

सहस्राक्षः सहस्रास्यः सहस्रचरणो विभुः।

सहस्रबाहुः साहस्रो देवो नामसहस्रवान्।।

सहस्रमुकुटो देवो विश्वरूपो महाद्युतिः।

अनेकवर्णो देवादिरव्यक्ताद्वै परे स्थितः।।

असृजत् सलिलं पूर्वं स च नारायणः प्रभुः।

ततस्तु भगवांस्तोये ब्रह्माणमसृजत्स्वयम्।।

ब्रह्मा चतुर्मुखो लोकान् सर्वांस्तानसृजत्स्वयम्।

आदिकाले पुरा ह्येवं सर्वलोकस्य चोद्भवः।

पुराथ प्रलये प्राप्ते नष्टे स्थावरजङ्गमे।

ब्रह्मादिषु प्रलीनेषु नष्टे लोके चराचरे।।

आभूतसम्प्लवे प्राप्ते प्रलीने प्रकृतौ महान्।

एकस्तिष्ठति सर्वात्मा स तु नारायणः प्रभुः।।

नारायणस्य चाङ्गानि सर्वदैवानि भारत।

शिरस्तस्य दिवं राजन्नाभिः खं चरणौ मही।।

अश्विनौ कर्णझ्घ्राणटयोर्देवो चक्षुषी शशिभास्करौ।

इन्द्रवैश्वानरौ देवौ मुखं तस्य महात्मनः।।

अन्यानि सर्वदैवानि तस्याङ्गानि महात्मनः।

सर्वं व्याप्य हरिस्तस्थौ सूत्रं मणिगणानिव।।

आभूतसम्प्लवान्तेऽथ दृष्ट्वा सर्वं तमोऽन्वितम्।

नारायणो महायोगी सर्वज्ञः परमात्मवान्।।

ब्रह्मभूतस्तदाऽऽत्मानं ब्रह्माणमसृजत्स्वयम्।

सोऽध्यक्षः सर्वभूतानां प्रभूतः प्रभवोऽच्युतः।।

सनत्कुमारं रुद्रं च मनुं चैव तपोधनान्।

सर्वमेवासृजद्ब्रह्मा ततो लोकान् प्रजास्तथा।।

ते च तद्व्यसृजंस्तत्र प्राप्ते काले युधिष्ठिर।

तेभ्योऽभवन्महात्मभ्यो बहुधा ब्रह्म शाश्वतम्।।

कल्पानां बहुकोट्यश्च समतीता हि भारत।

आभूतसम्प्लवाश्चैव बहुकोट्योऽतिचक्रमुः।।

मन्वन्तरयुगेऽजस्रं सकल्पा भूतसम्प्लवा।

चक्रवत्परिवर्तन्ते सर्वं विष्णुमयं जगत्।।

सृष्ट्वा चतुर्मुखं देवं देवो नारायणः प्रभुः।

स लोकानां हितार्थाय क्षीरोदे वसति प्रभुः।।

ब्रह्मा च सर्वलोकानांझ्देवानांट लोकस्य च पितामहः।

ततो नारायणो देवः सर्वस्य प्रपितामहः।।

श्री भीष्म उवाच

अव्यक्तो व्यक्तलिङ्गस्थो य एष भगवान् प्रभुः।

नारायणो जगच्चक्रे प्रभवाप्ययसंहितः।।

एष नारायणो भूत्वा हरिरासीद्युधिष्ठिर।

ब्रह्माणं शशिसूर्यौ च धर्मं चैवासृजत्स्वयम्।।

बहुशः सर्वभूतात्मा प्रादुर्भवति कार्यतः।

प्रादुर्भावांस्तु वक्ष्यामि दिव्यान्देवगणैर्युतान्।।

सुप्त्वा युगसहस्रं स प्रादुर्भवति कार्यवान्।

पूर्णे युगसहस्रेऽथ देवदेवो जगत्पतिः।।

ब्रह्माणं कपिलं चैव परमेष्ठिनमेव च।

देवान् सप्त ऋषींश्चैव शङ्करं च महायशाः।।

सनत्कुमारं भगवान्मनुं चैव प्रजापतिम्।

पुरा चक्रेऽथ देवादीन् प्रदीप्ताग्निसमप्रभः।।

येन चार्णवमध्यस्थौ नष्टे स्थावरजङ्गमे।

नष्टदेवासुरनरे प्रणष्टोरगराक्षसे।।

योद्धुकामौ सुदुर्धर्षौ भ्रातरौ मधुकैटभौ।

हतौ भगवता तेन तयोर्दत्त्वा वृतं वरम्।।

भूमिं बद्ध्वा कृतौ पूर्वं मृन्मयौ द्वौ महासुरौ।

कर्णस्रोतोद्भवौ तौ तु विष्णोस्तस्य महात्मनः।।

महार्णवे प्रस्वपतः शैलराजसमौ स्थितौ।

तौ विवेश स्वयं वायुः ब्रह्मणा साधु चोदितः।।

तौ दिवं छादयित्वा तु ववृधाते महासुरौ।

वायुप्राणौ तु तौ दृष्ट्वा ब्रह्मा पर्यामृशच्छनैः।।

एकं मृदुतरं बुद्ध्वा कठिनं बुध्य चापरम्।

नामनी तु तयोश्चक्रे स विभुः सलिलोद्भवः।।

मृदुस्त्वयं मधुर्नाम कठिनः कैटभः स्वयम्।

तौ दैत्यौ कृतनामानौ चेरतुर्बलगर्वितौ।।

तौ पुराथ दिवं सर्वां प्राप्तौ राजन्महासुरौ।

प्रच्छाद्याथ दिवं सर्वां चेरतुर्मधुकैटभौ।।

सर्वमेकार्णवं लोकं योद्धुकामौ सुनिर्भयौ।

तौ गतावसुरौ दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामहः।।

एकार्णवाम्बुनिचये तत्रैवान्तरधीयत।

स पद्मे पद्मनाभस्य नाभिदेशात् समुत्थिते।।

आसीदादौ स्वयञ्जन्म तत्पङ्कजमपङ्कजम्।

पूजयामास वसतिं ब्रह्मा लोकपितामहः।।

तावुभौ जलमध्यङ्गार्भटस्थौ नारायणचतुर्मुखौ।

बहून् वर्षायुतानप्सु शयानौ न चकम्पतुः।।

अथ दीर्घस्य कालस्य तावुभौ मधुकैटभौ।

आजग्मतुस्तौ तं देशं यत्र ब्रह्मा व्यवस्थितः।।

तौ दृष्ट्वा लोकनाथस्तु कोपात् संरक्तलोचनः।

उत्पपाताथ शयनात् पद्मनाभो महाद्युतिः।।

तद्युद्धमभवद्घोरं तयोस्तस्य च वै तदा।

एकार्णवे तदा घोरे त्रैलोक्ये जलतां गते।।

तदभूत्तुमुलं युद्धं वर्षसङ्घान् सहस्रशः।

न च तावसुरौ युद्धे तदा श्रममवापतुः।।

अथ दीर्घस्य कालस्य तौ दैत्यौ युद्धदुर्मदौ।

ऊचतुः प्रीतमनसौ देवं नारायणं प्रभुम्।।

प्रीतौ स्वस्तव युद्धेन श्लाघ्यस्त्वं मृत्युरावयोः।

आवां जहि न यत्रोर्वी सलिलेन परिप्लुता।।

हतौ च तव पुत्रत्वं प्राप्नुयाव सुरोत्तम।

यो ह्यावां युधि निर्जेता तस्यावां विहितौ सुतौ।।

तयोः स वचनं श्रुत्वा तदा नारायणः प्रभुः।

तौ प्रगृह्य मृधे दैत्यौ दौर्भ्यां तौ समपीडयत्।।

ऊरुभ्यां निधनं चक्रे तावुभौ मधुकैटभौ।

तौ हतौ चाप्लुतौ तोये वपुर्भ्यामेकतां गतौ।।

मेदो मुमुचतुर्दैत्यौ मथ्यमानौ जलोर्मिभिः।

मेदसा तज्जलं व्याप्तं ताभ्यामन्तर्दधे तदा।।

नारायणश्च भगवानसृजद्विविधाः प्रजाः।

दैत्ययोर्मेदसाच्छन्ना सर्वा राजन् वसुन्धरा।।

तदा प्रभृति कौन्तेय मेदिनीति स्मृता मही।

प्रभावात् पद्मनाभस्य शाश्वती च कृता नृणाम्।।

भीष्म उवाच

प्रादुर्भावसहस्राणि समतीतान्यनेकशः।

यथाशक्ति तु वक्ष्यामि शृणु तान् कुरुनन्दन।।

पुरा कमलनाभस्य स्वपतः सागराम्भसि।

पुष्करे यत्र सम्भूता देवा ऋषिगणैः सह।।

एष पौष्करिको नाम प्रादुर्भावः प्रकीर्तितः।

पुराणः कथ्यते यत्र वेदश्रुतिसमाहितः।।

वाराहस्तु श्रुतिमुखः प्रादुर्भावो महात्मनः।

यत्र विष्णुः सुरश्रेष्ठो वाराहं रूपमास्थितः।।

उज्जहार महीं तोयात्सशैलवनकाननाम्।

वेदपादो यूपदंष्ट्रः क्रतुदन्तश्चितीमुखः।।

अग्निजिह्वो दर्भरोमा ब्रह्मशीर्षो महातपाः।

अहोरात्रेक्षणो दिव्यो वेदाङ्गः श्रुतिभूषणः।।

आज्यनासः स्रुवतुण्डः सामघोषस्वनो महान्।

धर्मसत्यमयः श्रीमान् कर्मविक्रमसत्कृतः।।

प्रायश्चित्तनखो धीरः पशुजानुर्महावृषः।।

औद्गात्रहोमलिङ्गोऽसौ फलबीजमहौषधिः।।

बाह्यान्तरात्मा मन्त्रास्थिविकृतः सौम्यदर्शनः।

वेदिस्कन्धो हविर्गन्धो हव्यकव्यादिवेगवान्।।

प्राग्वंशकायो द्युतिमान्नानादीक्षाभिराचितः।

दक्षिणाहृदयो योगी महाशास्त्रमयो महान्।।

उपाकर्मोष्ठरुचकः प्रवर्ग्यावर्तभूषणः।

छायापत्नीसहायो वै मणिशृङ्ग इवोच्छ्रितः।।

एवं यज्ञवराहो वै भूत्वा विष्णुः सनातनः।

महीं सागरपर्यन्तां सशैलवनकाननाम्।।

एकार्णवजले भ्रष्टामेकार्णवगतः प्रभुः।

मज्जितां सलिले तस्मिन् स्वदेवीं पृथिवीं तदा।

उज्जहार विषाणेन मार्कण्डेयस्य पश्यतः।

शृङ्गेणेमां समुद्धृत्य लोकानां हितकाम्यया।।

सहस्रशीर्षो देवो हि निर्ममे जगतीं प्रभुः।

एवं यज्ञवराहेण भूतभव्यभवात्मना।।

उद्धृता पृथिवी देवी सागराम्बुधरा पुरा।

निहता दानवाः सर्वे देवदेवेन विष्णुना।।

वाराहः कथितो ह्येष नारसिंहमथो शृणु।

यत्र भूत्वा मृगेन्द्रेण हिरण्यकशिपुर्हतः।।

दैत्येन्द्रो बलवान् राजन् सुरारिर्बलगर्वितः।

हिरण्यकशिपुर्नाम आसीत्त्रैलोक्यकण्टकः।।

दैत्यानामादिपुरुषो वीर्यवान्धृतिमान् बली।

प्रविश्य स वनं राजंश्चकार तप उत्तमम्।।

दशवर्षसहस्राणि शतानि दश पञ्च च।

जपोपवासैस्तस्यासीत् स्थाणुर्मौनव्रतो दृढः।।

ततो दमशमाभ्यां च ब्रह्मचर्येण चानघ।

ब्रह्मा प्रीतमनास्तस्य तपसा नियमेन च।।

ततः स्वयम्भूर्भगवान् स्वयमागम्य भूपते।

विमानेनार्कवर्णेन हंसयुक्तेन भारतझ्भास्वताट।।

आदित्यैर्वसुभिः साध्यैः मरुद्भिर्दैवतैः सह।

रुद्रैर्विश्वसहायैश्च यक्षराक्षसकिन्नरैः।।

दिशाभिर्विदिशाभिश्च नदीभिः सागरैस्तथा।

नक्षत्रैश्च मुहूर्तैश्च खेचरैश्चापरैर्ग्रहैः।।

देवर्षिभिस्तपोयुक्तैः सिद्धैः सप्तर्षिभिस्तथा।

राजर्षिभिः पुण्यतमैर्गन्धर्वैरप्सरोगणैः।।

चराचरगुरुः श्रीमान् वृतः सर्वसुरैस्तथा।

ब्रह्मा ब्रह्मविदां श्रेष्ठो दैत्यमागम्य चाब्रवीत्।।

ब्रह्मोवाच

प्रीतोऽस्मि तव भक्तस्य तपसानेन सुव्रत।

वरं वरय भद्रं ते यथेष्टं काममाप्नुहि।।

हिरण्यकशिपुरुवाच

न देवासुरगन्धर्वा न यक्षोरगराक्षसाः।

न मानुषाः पिशाचाश्च हन्युर्मां देवसत्तम।।

ऋषयो वा न मां शापैः क्रुद्धा लोकपितामह।

शपेयुस्तपसा युक्ता वर एष वृतो मया।।

न शस्त्रेण न चास्त्रेण गिरिणा पादपेन च।

न शुष्केण न चार्द्रेण स्यान्न वान्येन मे वधः।।

नाकाशे वा न भूमौ वा रात्रौ वा दिवसेऽपि वा।

नान्तर्वा बहिर्वापि स्याद्वधो मे पितामह।।

पशुभिर्वा मृगैर्न स्यात् पक्षिभिर्वा सरीसृपैः।

ददासि चेद्वरानेतान्देवदेव वृणोम्यहम्।।

ब्रह्मोवाच

एते दिव्या वरास्तात मया दत्तास्तवाद्भुताः।

सर्वकामान् वरांस्तात प्राप्स्यसे त्वं न संशयः।।

भीष्म उवाच

एवमुक्त्वा स भगवानाकाशेन जगाम ह।

रराजं ब्रह्मलोके स ब्रह्मर्षिगणसेवितः।।

ततो देवाश्च नागाश्च गन्धर्वा मुनयस्तथा।

वरप्रदानं श्रुत्वा ते ब्रह्माणमुपतस्थिरे।।

देवा ऊचुः

वरेणानेन भगवन् बाधिष्यति स नो।

तत्प्रसीदस्व भगवन् वधोऽस्य प्रविचिन्त्यताम्।।

भवान् हि सर्वभूतानां स्वयम्भूरादिकृद्विभुः।

स्रष्टा च हव्यकव्यानामव्यक्तप्रकृतिर्ध्रुवः।।

भीष्म उवाच

ततो लोकहितं वाक्यं श्रुत्वा देवः प्रजापतिः।

प्रोवाच भगवान् वाक्यं सर्वदेवगणांस्तदा।।

ब्रह्मोवाच

अवश्यं त्रिदशास्तेन प्राप्तव्यं तपसः फलम्।

तपसोऽन्तेऽस्य भगवान् वधं कृष्णः करिष्यति।।

भीष्म उवाच

एतच्छ्रुत्वा सुराः सर्वे ब्रह्मणा तस्य वै वधम्।

स्वानि स्थानानि दिव्यानि जग्मुस्ते वै मुदान्विताः।।

लब्धमात्रे वरे चापि सर्वास्ता बाधते प्रजाः।

हिरण्यकशिपुर्दैत्यो वरदानेन दर्पितः।।

राज्यं चकार दैत्येन्द्रो दैत्यसङ्घैः समावृतः।

सप्त द्वीपान् वशे चक्रे लोकान् लोकान्तरान् बलात्।।

दिव्यलोकान् समस्तान् वै भोगान्दिव्यानवाप सः।

देवांस्त्रिभुवनस्थांस्तान् पराजित्य महासुरः।।

त्रैलोक्यं वशमानीय स्वर्गे वसति दानवः।

यदा वरमदोन्मत्तो न्यवसद्दानवो दिवि।।

अथ लोकान् समस्तांश्च विजित्य स महाबलःझ्सुरःट।

भवेयमहमेवेन्द्रः सोमोऽग्निर्मारुतो रविः।।

सलिलं चान्तरिक्षं च नक्षत्राणि दिशो दश।

अहं क्रोधश्च कामश्च वरुणो वसवोऽर्यमा।।

धनदश्च धनाध्यक्षो यक्षः किम्पुरुषाधिपः।

एते भवेयमित्युक्त्वा स्वयं भूत्वा बलात् स च।।

तेषां गृहीत्वा स्थानानि तेषां कार्याण्यवाप सः।

इज्यश्चासीन्मखवरैः स तैर्देवर्षिसत्तमैः।।

नरकस्थान् समानीय स्वर्गस्थांस्तांश्चकार सः।

एवमादीनि कर्माणि कृत्वा दैत्यपतिर्बली।।

आश्रमेषु महाभागान्मुनीन् वै संशितव्रतान्।

सत्यधर्मरतान्झ्प्रान्टदान्तान् पुरा धषितवांस्तुझ्श्चट सः।।

याझ्यटज्ञीयान् कृतवान्दैत्यानयज्ञीयांश्च देवताः।

यत्र यत्र सुरा जग्मुस्तत्र तत्र व्रजत्युत।।

स्थानानि देवतानां तु हृत्वा राज्यमपालयत्।

पञ्च कोट्यश्च वर्षाणि नियुतान्येकषष्टि च।।

षष्टिश्चैव सहस्राणां जग्मुस्तस्य दुरात्मनः।

एतद्वर्षं स दैत्येन्द्रो भोगैश्वर्यमवाप सः।।

तेनातिबाध्यमानास्ते दैत्येन्द्रेण बलीयसा।

ब्रह्मलोकं सुरा जग्मुः सर्वे शक्रपुरोगमाः।।

पितामहं समासाद्य खिन्नाः प्राञ्जलयोऽब्रुवन्।

देवा ऊचुः

भगवान् भूतभव्येश नस्त्रायस्व इहागतान्।

भयं दितिसुताद्घोरं भवत्यद्य दिवानिशम्।।

भगवन् सर्वभूतानां स्वयम्भूरादिकृद्विभुः।

स्रष्टा त्वं हव्यकव्यानामव्यक्तप्रकृतिर्ध्रुवः।।

ब्रह्मोवाच

श्रूयतां परमं देवैःझ्श्रूयतामापदेवं हिट दुर्विज्ञेया ममाझ्याटपि च।

नारायणस्तु पुरुषो विश्वरूपो महाद्युतिः।।

अव्यक्तः सर्वभूतानामचिन्त्यो विभुरव्ययः।

ममापि स तु युष्माकं व्यसने परमा गतिः।

नारायणः परोऽव्यक्तादहमव्यक्तसम्भवः।

मत्तो जज्ञुः प्रजा लोकाः सर्वे देवासुराश्च ते।।

देवा यथाहं युष्माकं तथा नारायणो मम।

पितामहोऽहं सर्वस्य स विष्णुः प्रपितामहः।।

तमिमं विबुधा दैत्यं स विष्णुः संहरिष्यति।

तस्य नास्ति ह्यशक्यं च तस्माद्व्रजत मा चिरम्।।

भीष्म उवाच

पितामहवचः श्रुत्वा सर्वे ते भरतर्षभ।

विबुधा ब्रह्मणा सार्धं जग्मुः क्षीरोदधिं प्रति।।

आदित्या मरुतः साध्या विश्वे च वसवस्तथा।

रुद्रा महर्षयश्चैव अश्विनौ च सुरूपिणौ।।

अन्ये च दिव्या ये राजंस्ते सर्वे सगणाः सुराः।

चतुर्मुखं पुरस्कृत्य श्वेतद्वीपमुपस्थिताः।।

गत्वा क्षीरसमुद्र तं शाश्वतीं परमां गतिम्।

अनन्तशयनं देवमनन्तं दीप्ततेजसम्।।

शरण्यं त्रिदशा विष्णुमुपतस्थुः सनातनम्।

देवं ब्रह्ममयं यज्ञं ब्रह्मदेवं महाबलम्।।

भूतं भव्यं भविष्यच्च प्रभुं लोकनमस्कृतम्।

नारायणं विभुं देवं शरण्यं शरणं गताः।।

देवा ऊचुः

त्रायस्व नोऽद्य देवेश हिरण्यकशिपोर्वधात्।

त्वं हि नः परमो धाता ब्रह्मादीनां सुरोत्तम।।

उत्फुल्लपद्मपत्राक्ष शत्रुपक्षभयङ्कर।

क्षयाय दितिवंशस्य शरण्यस्त्वं भविष्यसिझ्भवाद्य नःट।।

भीष्म उवाच

देवानां वचनं श्रुत्वा तदा विष्णुः शुचिश्रवाः।

अदृश्यः सर्वभूतानां वक्तुमेवोपचक्रमे।।

श्रीविष्णुरुझ्भगवानुटवाच

भयं त्यजध्वममरा अभयं वो ददाम्यहम्।

तदेवं त्रिदिवं देवाः प्रतिपद्यत मा चिरम्।।

एषोऽहं सगणं दैत्यं वरदानेन दर्पितम्।

अवध्यममरेन्द्राणां दानवेन्द्रं निहन्म्यहम्।।

ब्रह्मोवाच

भगवन् भूतभव्येश खिन्ना ह्येते भृशं सुराः।

तस्मात्त्वं जहि दैत्येन्द्रं क्षिप्रं कालोऽस्य मा चिरम्।।

श्रीभगवानुवाच

क्षिप्रं ब्रह्मन्झ्देवाःट करिष्यामि त्वरया दैत्यनाशनम्।

तस्मात्त्वं विबुधाश्चैव प्रतिपद्यत वै दिवम्।।

भीष्म उवाच

एवमुक्त्वा स भगवान् विसृज्य त्रिदिवेश्वरान्।

नरस्यार्धतनुं कृत्वा सिंहस्यार्धतनुं तथा।।

नारसिंहेन वपुषा पाणिं निष्पिष्य पाणिना।

भीमरूपो महातेजा व्यादितास्य इवान्तकः।।

हिरण्यकशिपुं राजन् जगाम हरिरीश्वरः।

दैत्यास्तमागतं दृष्ट्वा नारसिंहं महाबलम्।।

ववर्षुः शस्त्रवर्षैस्ते सुसङ्क्रुद्धास्तदा हरिम्।

तैर्विसृष्टानि शस्त्राणि भक्षयामास वै हरिः।।

जघान च रणे दैत्यान् सहस्राणि बहून्यपि।

तान्निहत्य च दैत्येन्द्रान् सर्वान्तु सु झ्क्रद्धान्ट महाबलान्।।

अभ्यधावत् सुसङ्क्रुद्धो दैत्येन्द्रं बलगर्वितम्।

जीमूतघनसङ्काशो जीमूतघननिस्वनः।।

जीमूत इव दीप्तौजा जीमूत इव वेगवान्।

देवारिर्दितिजो दुष्टो नृसिंहं समुपाद्रवत्।।

दैत्यं सोऽतिबलं दृष्ट्वा क्रुद्धशार्दूलविक्रमम्।

दीप्तैर्दैत्यगणैर्गुप्तं खरैर्नखमुखैरुत।।

ततः कृत्वा तु युद्धं वै तेन दैत्येन वै हरिः।

सन्ध्याकाले महातेजाः प्रघाणे च त्वरान्वितः।।

ऊरौ निधाय दैत्येन्द्रं निर्बिभेद नखैर्हि तम्।

महाबलं महावीर्यं वरदानेन दर्पितम्।।

दैत्यश्रेष्ठं सुरश्रेष्ठो जघान तरसा हरिः।

हिरण्यकशिपुं हत्वा सर्वदैत्यांश्च वै तदा।।

विबुधानां प्रजानां च हितं कृत्वा महाद्युतिः।

प्रमुमोद हरिर्देवः स्थाप्य धर्मं तदा भुवि।।

एष ते नारसिंहोऽत्र कथितः पाण्डुनन्दन।

शृणु त्वं वामनं नाम प्रादुर्भावं महात्मनः।।

पुरा त्रेतायुगे राजन्बलिर्वैरोचनोऽभवत्।

दैत्यानां पार्थिवो वीरो बलेनाप्रतिमो बली।।

तदा बलिर्महाराज दैत्यसङ्घैः समावृतः।

विजित्य तरसा शक्रमिन्द्रस्थानमवाप सः।।

तेन वित्रासिता देवा बलिनाऽऽखण्डलादयः।

ब्रह्माणं तु पुरस्कृत्य गत्वा क्षीरोदधिं तदा।।

तुष्टुवुः सहिताः सर्वे देवं नारायणं प्रभुम्।

स तेषां दर्शनं चक्रे विबुधानां हरिः स्तुतः।।

प्रसादजं ह्यस्य विभोरदित्यां जन्म चोच्यते।

अदितेरपि पुत्रत्वमेत्य यादवनन्दनः।।

एष विष्णुरिति ख्यात इन्द्रस्यावरजोऽभवत्।

तस्मिन्नेव च काले तु दैत्येन्द्रो वीर्यवान् बलिः।।

अश्वमेधं क्रतुश्रेष्ठमाहर्तुमुपचक्रमे।

वर्तमाने तदा यज्ञे दैत्येन्द्रस्य युधिष्ठिर।।

स विष्णुर्वामनो भूत्वा प्रच्छन्नो ब्रह्मवेषधृक्।

मुण्डो यज्ञोपवीती च कृष्णाजिनधरः शिखी।।

पलाशदण्डं सङ्गृह्य वामनोऽद्भुतदर्शनः।

प्रविश्य स बलेर्यज्ञे वर्तमाने तु दक्षिणाम्।।

देहीत्युवाच दैत्येन्द्रं विक्रमांस्त्रीन्ममैव ह।

दीयतां त्रिपदीमात्रमित्ययाचन्महासुरम्।।

स तथेति प्रतिश्रुत्य प्रददौ विष्णवे तदा।

तेन लब्ध्वा हरिर्भूमिं जृम्भयामास वै भृशम्।

स शिशुः सदिवं खं च पृथिवीं च विशाम्पते।।

त्रिभिर्विक्रमणैरेतत्सर्वमाक्रमताभिभूः।

बलेर्बलवतो यज्ञे बलिना विष्णुना पुरा।।

विक्रमैस्त्रिभिरक्षोभ्याः क्षोभितास्ते महासुराः।

विप्रचित्तिमुखाः क्रुद्धा दैत्यसङ्घा महाबलाः।।

नानावक्त्रा महाकाया नानावेषधरा नृप।

नानाप्रहरणा रौद्रा नानामाल्यानुलेपनाः।।

स्वान्यायुधानि सङ्गृह्य प्रदीप्ता इव तेजसा।

क्रममाणं हरिं तत्र उपावर्तन्त भारत।।

प्रमथ्य सर्वान्दैतेयान् पादहस्ततलैस्तु तान्।

रूपं कृत्वा महाभीमं जहाराशु स मेदिनीम्।।

सम्प्राप्य पादमाकाशमादित्यसदने स्थितः।

अत्यरोचत भूतात्मा भास्करं स्वेन तेजसा।।

प्रकाशयन्दिशः सर्वाः प्रदिशश्च महाबलः।

शुशुभे स महाबाहुः सर्वलोकान् प्रकाशयन्।।

तस्य विक्रमतो भूमिं चन्द्रादित्यौ स्तनान्तरे।

नभः प्रक्रममाणस्य नाभ्यां किल तदा स्थितौ।

परमाक्रममाणस्य जानुभ्यां तौ व्यवस्थितौ।।

विष्णोरमितवीर्यस्य वदन्त्येवं द्विजातयः।

अथासाद्य कपालं स अण्डस्य तु युधिष्ठिर।।

तच्छिद्रात्स्यन्दिनी तस्य पादाद्भ्रष्टा तु निम्नगा।

ससार सागरं साऽऽशु पावनी सागरङ्गमा।।

जहार मेदिनीं सर्वां हत्वा दानवपुङ्गवान्।

आसुरीं श्रियमाहृत्य त्रींल्लोकान् स जनार्दनः।।

सपुत्रदारानसुरान् पाताले तानपातयत्।

नमुचिः शम्बरश्चैव प्रह्लादश्च महामनाः।।

पादपाताभिनिर्धूताः पाताले विनिपातिताः।

महाभूतानि भूतात्मा स विशेषेण वै हरिः।।

कालं च सकलं राजन् गात्रभूतान्यदर्शयत्।

तस्य गात्रे जगत्सर्वमानीतमिव दृश्यते।।

न किञ्चिदस्ति लोकेषु यदव्याप्तं महात्मना।

तद्धि रूपं महेशस्य देवदानवमानवाः।।

दृष्ट्वा तं मुमुहुः सर्वे विष्णुतेजोऽभिपीडिताः।

बलिर्बद्धोऽभिमानी च यज्ञवाटे महात्मना।।

विरोचनकुलं सर्वं पाताले विनिपातितम्।।

एवंविधानि कर्माणि कृत्वा गरुडवाहनः।

न विस्मयमुपागच्छत्पारमेष्ठ्येन तेजसा।।

स सर्वममरैश्वर्यं सम्प्रदाय शचीपतेः।

त्रैलोक्यं च ददौ शक्रे विष्णुर्दानवसूदनः।।

एष ते वामनो नाम प्रादुर्भावो महात्मनः।।

वेदविद्भिर्द्विजैरेतत् कथ्यते वैष्णवं यशः।।

मानुषेषु यथा विष्णोः प्रादुर्भावं तथा शृणु।।

विष्णोः पुनर्महाराज प्रादुर्भावो महात्मनः।

दत्तात्रेय इति ख्यात ऋषिरासीन्महायशाः।।

तेन नष्टेषु वेदेषु क्रियासु च मखेषु च।

चातुर्वर्ण्ये च सङ्कीर्णे धर्मे शिथिलतां गते।।

अभिवर्धति चाधर्मे सत्ये नष्टे स्थितेऽनृते।

प्रजासु क्षीयमाणासु धर्मे चाकुलतां गते।।

सयज्ञाः सक्रिया वेदाः प्रत्यानीताश्च तेन वै।

चातुर्वर्ण्यमसङ्कीर्णं कृतं तेन महात्मना।।

स एव वै यदा प्रादाद्धैहयाधिपतेर्वरम्।

तं हैहयानामधिपस्त्वर्जुनोऽभिप्रसादयत्।।

वने पर्यचरत् सम्यक्शुश्रूषुरनसूयकः।

निर्ममो निरहङ्कारो दीर्घकालमतोषयत्।।

आराध्य दत्तात्रेयं हि अगृह्णात् स वरानिमान्।

आप्तादाप्ततराद्विप्राद्विद्वान्विद्वन्निषेवितात्।।

ऋतेऽमरत्वं विप्रेण दत्तात्रेयेण धीमता।

वरैश्चतुर्भिः प्रवृत इमांस्तत्राभ्यनन्दत।।

श्रीमान्मनस्वी बलवान् सत्यवागनसूयकः।

सहस्रबाहुर्भूयासमेष मे प्रथमो वरः।।

जरायुजाण्डजं सर्वं सर्वं चैव चराचरम्।

प्रशास्तुमिच्छामिझ्च्छेट धर्मेण द्वितीयस्त्वेष मे वरः।।

पितॄन्देवानृषीन् विप्रान्यजेयं विपुलैर्मखैः।

अमित्रान्निशितैर्बाणैस्तृतीयो वर एष मे ।।

अमित्रान्निशितैर्बाणैर्घातयेयं रणाजिरे।।

दत्तात्रयेह भगवंस्तृतीयो वर एष मे।

यस्य नासीन्न भविता न चास्ति सदृशः पुमान्।।

इह वा दिवि वा लोके स मे हन्ता भवेदिति।।

सोऽर्जुनः कृतवीर्यस्य वरः पुत्रोऽभवद्युधि।

स सहस्रं सहस्राणां माहिष्मत्यामवर्धत।।

पृथिवीमखिलां जित्वा द्वीपांश्चापि समुद्रिणः।

नभसीव ज्वलन् सूर्यः पुण्यैः कर्मभिरर्जुनः।।

इन्द्रद्वीपं कशेरुं च ताम्रद्वीपं गभस्तिमत्।

गान्धर्वं वारुणं द्वीपं सौम्याक्षमिति च प्रभुः।।

पूर्वैरजितपूर्वांश्च द्वीपानजयदर्जुनः।।

सौवर्णं सर्वमप्यासीद्विमानवरमुत्तमम्।

चतुर्धाव्यभजद्राष्ट्रं तद्विभज्यान्वपालयत्।।

एकांशेनाहरत् सेनामेकांशेनावसद्गृहान्।

यस्तु तस्य तृतीयांशो राजाऽऽसीज्जनसङ्ग्रहे।।

आप्तः परमकल्याणस्तेन यज्ञानकल्पयत्।।

ये दस्यवो ग्रामचरा अरण्ये च वसन्ति ये।

चतुर्थेन च सोंऽशेन तान् सर्वान् प्रत्यषेधयत्।।

सर्वेभ्यश्चान्तवासिभ्यः कार्तवीर्योऽहरद्बलिम्।

आहृतं स्वबलैर्यत्तदर्जुनश्चाभिमन्यते।।

काको वा मूषिको वापि तं तमेव न्यबर्हयत्।

द्वाराणि नापिधीयन्ते राष्ट्रेषु नगरेषु च।।

स एव राष्ट्रपालोऽभूत् स्त्रीपालोऽभवदर्जुनः।

स एवासीदजापालः स गोपालो विशाम्पते।।

स स्मारण्ये मनुष्याणां राजा क्षेत्राणि रक्षति।

इदं तु कार्तवीर्यस्य बभूवासदृशं जनैः।।

न पूर्वे नापरे तस्य गमिष्यन्ति गतिं नृपाः।

यदर्णवे प्रयातस्य वस्त्रं न परिषिच्यते।।

शतं वर्षसहस्राणामनुशिष्यार्जुनो महीम्।

दत्तात्रेयप्रसादेन एवं राज्यं चकार सः।।

एवं बहूनि कर्माणि चक्रे लोकहिताय सः।

दत्तात्रेय इति ख्यातः प्रादुर्भावस्तु वैष्णवः।।

कथितो भरतश्रेष्ठ शृणु भूयो महात्मनः।।

यदा भृगुकुले जन्म यदर्थं च महात्मनः।

जामदग्न्य इति ख्यातः प्रादुर्भावस्तु वैष्णवः।।

जमदग्निसुतो राजन् रामो नाम स वीर्यवान्।

हैहयान्तकरो राजन् स रामो बलिनां वरः।।

कार्तवीर्यो महावीर्यो बलेनाप्रतिमस्तथा।

रामेण जामदग्न्येन हतो विषममाचरन्।।

तं कार्तवीर्यं राजानं हैहयानामरिन्दमम्।

रथस्थं पार्थिवं रामः पातयित्वावधीद्रणे।।

ऋजम्भस्य यज्ञे हन्ता स ऋत्विजं चैव संस्तरे।ऋ

जम्भस्य मूर्ध्नि भेत्ता च हन्ता च शतदुन्दुभेः।

स एष कृष्णो गोविन्दो जातो भृगुषु वीर्यवान्।।

सहस्रबाहुमुद्धर्तुं सहस्रजितमाहवे।।

क्षत्रियाणां चतुष्षष्टिमयुतानां महायशाः।

सरस्वत्यां समेतानि एष वै धनुषाजयत्।।

ब्रह्मद्विषां वधे तस्मिन् सहस्राणि चतुर्दश।

पुनर्जग्राह शूराणामन्तं चक्रे नरर्षभः।।

ततो दशसहस्रस्य हन्ता पूर्वमरिन्दमः।

सहस्रं मुसलेनाहन् सहस्रमुदकृन्तत।।

चतुर्दश सहस्राणि क्षणमात्रमपातयत्।

शिष्टान् ब्रह्मद्विषश्छित्त्वा ततोऽस्नायत भार्गवः।।

राम रामेत्यभिक्रुष्टो ब्राह्मणैः क्षत्रियार्दितैः।

न्यघ्नद्दशसहस्राणि रामः परशुनाभिभूः।।

न ह्यमृष्यत तां वाचमार्तैर्भृशमुदीरिताम्।

भृगो रामाभिधावेति यदाक्रन्दन्द्विजातयः।।

काश्मीरान् दरदान् कुन्तीन् क्षुद्रकान्मालवाञ्छकान्।

चेदिकाशिकरूषांश्च मलदान्झ्ऋषिकान्ट क्रथकैशिकान्।।

अङ्गान् वङ्गान् कलिङ्गांश्च मागधान् काशिकोसलान्।

शास्त्राझ्रात्राटयणान् वीतिहोत्रान् किरातान् प्राणिहिंस्रकान्झ्मातिङ्कावतान्ट।।

एतानन्यांश्च राजेन्द्रान्देशे देशे सहस्रशः।

निकृत्त्य निशितैर्बाणैः सम्प्रदाय विवस्वते।।

कीर्णा क्षत्रियकोटीभिः मेरुमन्दरभूषणा।

त्रिःसप्तकृत्वः पृथिवी तेन निःक्षत्रिया कृता।।

कृत्वा निःक्षत्रियां चैव भार्गवस्सुमहायशाः।

इन्द्रकोपकवर्णस्य जीवं जीवनिभस्य च।।

ऋपूरयामास सरितः क्षतजस्य सरांसि च।ऋ

चकार तर्पणं शूरः पितृणां तासु तेषु च।

सर्वावष्टादश द्वीपान् वशमानीय भार्गवः।।

सोऽश्वमेधसहस्राणि नरमेधशतानि च।

इष्ट्वा सागरपर्यन्तां काश्यपाय महीं ददौ।।

रामस्तु वसुपूर्णां वै तदा कृत्वा विपाण्डुराम्।

ततः कलकृतां सत्यां भार्गवाय महात्मने।।

गाथामप्यत्र गायन्ति ये पुराणविदो जनाः।

वेदिमष्टादशोत्सेधां हिरण्यस्यातिपौरुषीम्।।

रामेण जामदग्न्येन दत्तां जग्राह काश्यपः।।

एवमिष्ट्वा महाबाहुः क्रतुभिर्भूरिदक्षिणैः।

अन्यद्वर्षशतं रामः सौभे शाल्वमयोधयत्।।

ततः स भृगुशार्दूलस्तं सौभं योधयन् प्रभुः।

सुबन्धुरं रथं राजन्नास्थाय भरतर्षभ।।

नग्निकानां कुमारीणां गायन्तीनामुपाशृणोत्।

राम राम महाबाहो भृगूणां कीर्तिवर्धन।।

त्यज शस्त्राणि सर्वाणि न त्वं सौभं वधिष्यसि।

चक्रहस्तो गदापाणिर्भीतानामभयङ्करः।।

युधि प्रद्युम्नसाम्बाभ्यां कृष्णः सौभं वधिष्यति।

तच्छ्रुत्वा पुरुषव्याघ्रस्तत एव वनं ययौ।

न्यस्य सर्वाणि शस्त्राणि कालकाङ्क्षी महायशाः।।

रथं वर्मायुधं चैव शरान् परशुमेव च।

धनूंष्यप्सु प्रतिष्ठाप्य राजंस्तेपे परं तपः।।

ह्रियं प्रज्ञां श्रियं कीर्तिं लक्ष्मीं चामित्रकर्शनः।

पञ्चाधिष्ठाय धर्मात्मा तं रथं विससर्ज ह।।

आदिकाले प्रवृत्तं हि विभजन् कालमीश्वरः।

नाहनच्छ्रद्धया सौभं न ह्यशक्तो महायशाः।।

जामदग्न्य इति ख्यातो यस्त्वसौ भगवानृषिः।

सोऽस्य भागस्तपस्तेपे भार्गवो लोकविश्रुतः।।

श्री भीष्म उवाच

शृणु राजंस्तथा विष्णोः प्रादुर्भावं महात्मनः।

चतुर्विंशे युगे चापि पुण्यश्लोकस्य पाण्डव झ्रविश्वामित्रपुरःसरःट।।

तिथौ नावमिके जज्ञे तथा दशरथादपि।

कृत्वाऽऽत्मानं महाबाहुश्चतुर्धा विष्णुरव्ययः।।

लोके राम इति ख्यातस्तेजसा भास्करोपमः।

प्रसादनार्थं लोकस्य विष्णुस्तस्य सनातनः।।

धर्मार्थमेव कौन्तेय जज्ञे तत्र महायशाः।

तमप्याहुर्मनुष्येन्द्रं सर्वभूतपतेस्तनुम्।।

यज्ञविघ्नं तदा कृत्वा विश्वामित्रस्य भारत।

सुबाहुर्निहतस्तेन मारीचस्ताडितो भृशम्।।

तस्मै दत्तानि शस्त्राणि विश्वामित्रेण धीमता।

वधार्थं देवशत्रूणां दुर्वाराणि सुरैरपि।।

वर्तमाने तदा यज्ञे जनकस्य महात्मनः।

भग्नं माहेश्वरं चापिझ्रंट क्रीडता लीलया परम्।।

ततो विवाहं सीतायाः कृत्वा स रघुवल्लभः।

नगरीं पुनरासाद्य मुमुदे तत्र सीतया।।

कस्यचित्त्वथ कालस्य पित्रा तत्राभिचोदितः।

कैकेय्याः प्रियमन्विच्छन् वनमभ्यवपद्यत।।

यः समाः सर्वधर्मज्ञश्चतुर्दश वने वसन्।

लक्ष्मणानुचरो रामः सर्वभूतहिते रतः।।

चतुर्दश वने तप्त्वा तपो वर्षाणि भारत।

रूपिणी यस्य पार्श्वस्था सीतेत्यभिहिता जनैः।।

पूर्वोचितत्वात् सा लक्ष्मीर्भर्तारमनुगच्छति।

जनस्थाने वसन् कार्यं त्रिदशानां चकार सः।

मारीचं दूषणं हत्वा खरं त्रिशिरसं तथा।

चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां घोरकर्मणाम्।।

जघान रामो धर्मात्मा प्रजानां हितकाम्यया।

विराधं च कबन्धं च राक्षसौ क्रूरकर्मिणौ।।

जघान च तदा रामो गन्धर्वौ शापविक्षतौ।।

स रावणस्य भगिनीनासाच्छेदं चकार ह।

भार्यावियोगं तं प्राप्य मृगयन् व्यचरद्वनम्।।

ततस्तमृष्यमूकं स गत्वा पम्पामतीत्य च।

सुग्रीवं मारुतिं दृष्ट्वा चक्रे मैत्रीं तयोः स वै।।

अथ गत्वा स किष्किन्धां सुग्रीवेण तदा सह।

निहत्य वालिनं युद्धे वानरेन्द्रं महाबलम्।।

अभ्यषिञ्चत्तदा रामः सुग्रीवं वानरेश्वरम्।

ततः स वीर्यवान् राजंस्त्वरयन् वै समुत्सुकः।।

विचित्य वायुपुत्रेण लङ्कादेशं निवेदितम्।।

सेतुं बद्ध्वा समुद्रस्य वानरैः सहितस्तदा।

सीतायाः पदमन्विच्छन् रामो लङ्कां विवेश ह।।

देवोरगगणानां हि यक्षराक्षसपक्षिणाम्।

तत्रावध्यं राक्षसेन्द्रं रावणं युधि दुर्जयम्।।

युक्तं राक्षसकोटीभिर्भिन्नाञ्जनचयोपमम्।

दुर्निरीक्ष्यं सुरगणैर्वरदानेन दर्पितम्।

जघान सचिवैः सार्धं सान्वयं रावणं रणे।

त्रैलोक्यकण्टकं वीरं महाकायं महाबलम्।।

रावणं सगणं हत्वा रामो भूतपतिः पुरा।।

लङ्कायां तं महात्मानं राक्षसेन्द्रं विभीषणम्।

अभिषिच्य च तत्रैव अमरत्वं ददौ तदा।।

आरुह्य पुष्पकं रामः सीतामादाय पाण्डव।

सबलः स्वपुरं गत्वा धर्मराज्यमपालयत्।।

दानवो लवणो नाम मधोः पुत्रो महाबलः।

शत्रुघ्नेन हतो राजंस्ततो रामस्य शासनात्।।

एवं बहूनि कर्माणि कृत्वा लोकहिताय सः।

राज्यं चकार विधिवद्रामो धर्मभृतां वरः।।

शताङ्ग्दशाटश्वमेधानाजह्रे जारुधिस्थान्निरर्गलान्।।

नाश्रूयन्ताशुभा वाचो नात्ययः प्राणिनां तदा।

न वित्तजं भयं चासीद्रामे राज्यं प्रशासति।।

प्राणिनां च भयं नासीज्जलानलविधानजम्।

पर्यदेवन्न विधवा नानाथाः काश्चनाभवन्।।

सर्वमासीत्तदा तृप्तं रामे राज्यं प्रशासति।।

न सङ्करकरा वर्णा नाकृष्टकरकृज्जनः।

न च स्म वृद्धा बालानां प्रेतकार्याणि कुर्वते।।

विशः पर्यचरन् क्षत्रं क्षत्रं नापीडयद्विशः।

नरा नात्यचरन् भार्या भार्या नात्यचरन् पतीन्।।

नासीदल्पकृषिर्लोके रामे राज्यं प्रशासति।

आसन् वर्षसहस्राणि तथा पुत्रसहस्रिणः।

अरोगाः प्राणिनोऽप्यासन् रामे राज्यं प्रशासति।।

ऋषीणां देवतानां च मनुष्याणां तथैव च।

पृथिव्यां सहवासोऽभूद्रामे राज्यं प्रशासति।।

सर्वे ह्यासंस्तृप्तरूपास्तदा तस्मिन् विशाम्पते।

धर्मेण पृथिवीं सर्वामनुशासति भूमिपे।।

तपस्येवाभवन् सर्वे सर्वे धर्ममनुव्रताः।

पृथिव्यां धार्मिके तस्मिन् रामे राज्यं प्रशासति।।

नाधर्मिष्ठो नरः कश्चिद्बभूव प्राणिनां क्वचित्।

प्राणापानौ समावास्तां रामे राज्यं प्रशासति।।

गाथामप्यत्र गायन्ति ये पुराणविदो जनाः।

श्यामो युवा लोहिताक्षो मातङ्गानामिवर्षभः।।

आजानुबाहुः सुमुखः सिंहस्कन्धो महाबलः।

दश वर्षसहस्राणि दश वर्षशतानि च।।

राज्यं भोगं च सम्प्राप्य शशास पृथिवीमिमाम्।

रामो रामो राम इति प्रजानामभवन् कथाः।।

रामभूतं जगदिदं रामे राज्यं प्रशासति।

ऋग्यजुःसामहीनाश्च न तदासन्द्विजातयः।।

उषित्वा दण्डके कार्यं त्रिदशानां चकार सः।

पूर्वापकारिणं सङ्ख्ये पौलस्त्यं मनुजर्षभः।।

देवगन्धर्वनागानामरिं स निजघान ह।

सत्त्ववान् गुणसम्पन्नो दीप्यमानः स्वतेजसा।।

एवमेव महाबाहुरिक्ष्वाकुकुलवर्धनः।।

रावणं सगणं हत्वा दिवमाक्रमताभिभूः।

इति दाशरथेः ख्यातः प्रादुर्भावो महात्मनः।।

कृष्णावतारः

ततः कृष्णो महाबाहुर्भीतानामभयङ्करः।

अष्टाविंशे युगे राजञ्जज्ञे श्रीवत्सलक्षणः।।

पेशलश्च वदान्यश्च लोके बहुमतो नृषु।

स्मृतिमान्देशकालज्ञः शङ्खचक्रगदाधरःड्ग्सिधृक्ट।।

वासुदेव इति ख्यातो लोकानां हितकृत्सदा।

वृष्णीनां च कुले जातो भूमेः प्रियचिकीर्षया।।

स नृणामभयं दाता मधुहेति स विश्रुतः।

यमलार्जुन भेत्ता स रिपुस्थानन्यसूदयत्।।

शकटार्जुनरामाणां किल स्थानान्यसूदयत्।।

कंसादीन्निजघानाजौ दैत्यान्मानुषविग्रहान्।

अयं लोकहितार्थाय प्रादुर्भावो महात्मनः।।

कल्क्यवतारः

कल्की विष्णुयशा नाम भूयश्चोत्पत्स्यते हरिः।

कलेर्युगान्ते सम्प्राप्ते धर्मे शिथिलतां गते।।

पाषण्डिनां गणानां हि वधार्थं भरतर्षभः।

धर्मस्य च विवृद्ध्यर्थ विप्राणां हितकाम्यया।।

एते चान्ये च बहवो दिव्या देवगणैर्युताः।

प्रादुर्भावाः पुराणेषु गीयन्ते ब्रह्मवादिभिः।।

वैशम्पायन उवाच

एवमुक्तोऽथ कौन्तेयस्ततः पौरवनन्दनः।

आबभाषे पुनर्भीष्मं धर्मराजो युधिष्ठिरः।।

युधिष्ठिर उवाच

भूय एव मनुष्येन्द्र उपेन्द्रस्य यशस्विनः।

जन्म वृष्णिषु विज्ञातुमिच्छामि वदतां वर।।

यथैव भगवाञ्जातः क्षिताविह जनार्दनः।

माधवेषु महाबुद्धिस्तन्मे ब्रूहि पितामह।।

यदर्थं च महातेजा गास्तु गोवृषभेक्षणः।

ररक्ष कंसस्य वधाल्लोकानामभिरक्षिता।।

क्रीडता चैव यद्बाल्ये गोविन्देन विचेष्टितम्।

तदा मतिमतां श्रेष्ठ तन्मे ब्रूहि पितामह।।

वैशम्पायन उवाच

एवमुक्तस्ततो भीष्मः केशवस्य महात्मनः।

माधवेषु तदा जन्म कथयामास वीर्यवान्।।

भीष्म उवाच

हन्त ते कथयिष्यामि युधिष्ठिर यथातथम्।

यतो नारायणस्येह जन्म वृष्णिषु कौरव।।

ऋषुरा लोके महाराज वर्तमाने कृते युगे।ऋ

अजातशत्रो जातस्तु यथैष भुवि भूमिपः।

कीर्त्यमानं मया तात निबोध भरतर्षभ।।

आसीत्त्रैलोक्यविख्यातस्सङ्ग्रामस्तारकामयः।

विरोचनो मयस्तारो वराहश्श्वेत एव च।।

लम्बः किशोरस्स्वर्भानुररिष्टो राक्षसाश्च ये ।

ऋविप्रचित्तिः प्रलम्बश्च वृत्रजम्भवलादयः।

नमुचिः कालनेमिश्च प्रह्लाद इति विश्रुतः।। ऋ

एते चान्ये च बहवो दैत्यसङ्घास्सहस्रशः।।

नानाशस्त्रधरा राजन्नानाभूषणवाहनाः।

देवतानामभिमुखास्तस्थुर्दैतेयदानवाः।।

देवास्तु युध्यमानास्ते दानवानभ्ययूरणे।

आदित्यावसवो रुद्रास्साध्या विश्वेमरुद्गणाः।।

इन्द्रो यमश्च चन्द्रश्च वरुणश्च धनेश्वरः।

अश्विनौ च महावीर्यौ ये चान्ये देवतागणाः।।

चक्रुर्युद्धमभूद्घोरं दानवैश्च यथाक्रमम्।

ऋयुध्यमानास्समेयुश्च देवा दैतेयदानवैः।ऋ

तद्युद्धमवभद्घोरं देवदानवसङ्कुलम्।।

ताभ्यां बलाभ्यां सञ्जज्ञे तुमुलो विग्रहस्तदा।

तीक्ष्णशस्त्रैः किरन्तोऽथ अभ्ययुर्देवदानवाः।।

अघ्नन्देवान् सगन्धर्वान् स यक्षोरगचारणान्।

ऋद्रुद्रुवुस्सम्परिश्रान्ताः क्षीणप्रहरणा रणे।ऋ

ते वध्यमाना दैतेयैर्देवसङ्घास्तदा रणे।।

दुद्रुवुस्सम्परिश्रान्ताः क्षुण्ण प्रहरणा रणे।

त्रातारं मनसा जग्मुर्देवं नारायणं प्रभुम्।।

एतस्मिन्नन्तरे तत्र जगाम हरिरीश्वरः।

दीपयन् ज्योतिषाभूमिं शङ्खचक्रगदाधरः।।

तमागतं सुवर्णस्थं विष्णुं लोकगुरुं तदा।

दृष्ट्वा मुदा युतास्सर्वे भयं त्यज्य रणे सुराः।।

चक्रुर्युद्धं पुनस्सङ्ख्ये देवादैतेयदानवैः।।

ऋतद्युद्धमभवद्घोरम् अचिन्त्यं रोमहर्षणम्।

जघ्नुर्दैत्यान् रणे देवाः सर्वे शक्रपुरोगमाः।।

ते वध्यमाना विबुधैः दुद्रुवुर्दैत्यदानवाः।ऋ

विद्रुतान्दानवान्दृष्ट्वा तदा भरतसत्तम।

कालनेमिरिति ख्यातो दानवः प्रत्यदृश्यत।।

शतप्रहरणो घोरश्शतबाहुश्शताननः।

शतशीर्षास्थितश्श्रीमान् शतश्शृङ्ग इवाचलः।।

भास्कराकारमकुटश्शिञ्जिताभरणाङ्गदः।

धूम्रकेशो हरिश्मश्रुर्निदंष्ट्रोष्ठपुटाननः।।

त्रैलोक्यान्तरविस्तारि धारयन् विपुलं वपुः।।

तर्जयन् वै रणे देवान् च्छादयन् स दिशो दश।

अभ्यधावत् सु सङ्क्रुद्धो व्यादितास्य इवान्तकः।।

ततश्शस्त्रप्रतापैश्च देवान्धर्षितवान् रणे।

अभ्यधावन् सुरान् सर्वान् पुनस्ते दैत्यदानवाः।।

आपीडयन् रणे क्रुद्धास्ततो देवान्युधिष्ठिर।

ते वध्यमाना विबुधास्समरे कालनेमिह।।

दैत्यैश्चेमे महाराज दुद्रुवुस्सहिता दिशः।

विद्रुतान् विबुधान्दृष्ट्वा कालनेमिर्महासुरः।।

इन्द्रं यमाग्निवरुणान् वायुं च धनदं रविम्।

एतांश्चान्यान् बलाज्जित्वा तेषां कार्याण्यवाप सः।।

तान् सुरांस्तरसा जित्वा कालनेमिर्महासुरः।

ददर्श गगने विष्णुं सुपर्णस्थं महाद्युतिम्।।

तं दृष्ट्वा क्रोधताम्राक्षस्तर्जयन्नभ्ययात्तदा।

स बाहुशतमुद्यम्य सर्वास्त्रग्रहणं रणे।।

रोषात् प्रगर्जन्दैत्येन्द्रो विष्णो रुरसि पातयत्।

तैत्याश्च दानवाश्चैव सर्वे मयपुरोगमाः।।

स्वान्यायुधानि सङ्गृह्य सर्वे विष्णुमताडयन्।

स ताड्यमानोऽतिबलैः दैत्यैस्सर्वायुधोद्यतैः।।

न चचाल हरिर्युद्धे कम्प्यमान इवाचलः।

पुनरुद्यम्य सङ्क्रुद्धः कालनेमिर्गदां दृढाम्।।

जघान संयुगे राजन् स विष्णुं गरुडं च वै।

स दृष्ट्वा गरुडं श्रान्तं चक्रमुद्यम्य वै हरिः।।

तच्छिरांसि च बाहूंश्च सोऽच्छिनत् कालनेमिनः।

जघानान्यांश्च तान् सर्वान् समरे दैत्यदानवान्।।

तस्मिन् राजन् रणे दैत्यान्त्रय एवावशेषिताः।

विरोचनो मयश्चैव स्वर्भानुश्च महासुरः।।

सर्वानशेषान् हत्वा तु विष्णुर्वै दैत्यदानवान्।

विबुधानां ऋषीणां च स्वानि स्थानानि वै ददौ।।

दत्वा सुराणां सम्प्रीतिं प्राप्य सर्वाणि भारत।

जगाम ब्रह्मणा पार्थं ब्रह्मलोकं तदा हरिः।।

ब्रह्मलोकं प्रविश्याथ तत्र नारायणः प्रभुः।

पुराणं दिव्यसदनं स्वेन पूर्वं समाश्रितम्।।

सम्प्रविश्य तदा देवस्स्तूयमानो महर्षिभिः।

सहस्रशीर्षा भूत्वाथ शयनायोपचक्रमे।।

आदिदेवः पुराणात्मा निद्रावशमुपागमत्।

शेते सुखं तदा विष्णुर्मोहयन् जगदव्ययः।।

जग्मुस्तस्याथ वर्षाणि शयानस्य महात्मनः।

षट्त्रिंशच्च सहस्राणि मनुष्याणां तु सङ्ख्यया।।

ततः कृतयुगे त्रेताद्वापरान्ते बुबोध सः।

ब्रह्मादिभिस्सुरैश्चासौ स्तूयमानो महर्षिभिः।।

उत्पत्य शयनाद्विष्णुर्ब्रह्मणा सह भारत।

ऋद्देवानां च हितार्थाय ययौ देवसभाम्प्रति।

मेरोश्शिखरविन्यस्तां ज्वलन्तीं तां शुभां सभाम्।।

विविशुस्तां सुरास्सर्वे ब्रह्मणा सह भारत।ऋ

ततस्तत्र निषेदुस्ते सा निश्शब्दमभूत् सभा।।

तत्र भूमिरुवाचाथ खेदात् करुणभाषिणी।

राज्ञां बलैर्बलवतां खिन्नास्मि भृशपीडिता।।

नित्यं भारपरिश्रान्ता दुःखाज्जीवाम्यहं सुराः।

पुरे पुरे नृपतयः कोटिसङ्ख्यैर्बलैर्वृताः।।

राष्ट्रे राष्ट्रे च शतशो ग्रामाः कुलसहस्रिणः।

भूमिपानां सहस्रैश्च तेषां च बलिनां बलैः।।

ग्रामायुताढ्यै राष्ट्रैश्च अहं प्रशिथिलीकृता।

ऋकेचिद्दैत्येषु चोत्पन्ना केचिद्राक्षसयोनिषु।ऋ

तांस्तान्धारयितुं शक्त्या न शक्ष्यामि जनानहम्।।

दैत्यैश्च बाध्यमानास्ताः प्रजा नित्यं दुरात्मभिः।

भीष्म उवाच

भूमे स्तद्वचनं श्रुत्वा देवो नारायणस्तदा।

व्यादिश्यतान् सुरान् सर्वान् क्षितौ वस्तुं मनो दधे।।

भीष्म उवाच

यच्चक्रे भगवान् विष्णुः वसुदेवकुलोद्भवः।

तत्तेऽहं सम्प्रवक्ष्यामि शृणु सर्वमशेषतः।।

वासुदेवस्य माहात्म्यं चरितं च महाद्युतेः।

हितार्थं सुरमर्त्यानां लोकानां च हिताय च।।

यदा दिवि विभुः स्थातुं नरे मे भगवानसौ।

ततो व्यादिश्य भूतानि भुवि भौमसुखावहः।।

निग्रहार्थाय दैत्यानां चोदयामास वै तदा।

मरुतश्च वसूंश्चैव सूर्याचन्द्रमसावुभौ।।

गन्धर्वाप्सरसश्चैव रुद्रादित्यां स्तथाश्विनौ।

जायध्वं मानुषे लोके सर्वलोकमहेश्वराः।।

जङ्गमानि विशालाक्षोह्यात्मार्थमसृजत्प्रभुः।

जायतामिति गोविन्दस्तिर्यग्योनिशतैरपि।।

तानि सर्वाणि सर्वज्ञस्ससुराण्यब्रवीत्तदा।

त एवमुक्ताः कृष्णे न सर्व एव दिवौकसः।।

दैत्यदानवहन्तारस्सम्भूता भुवनेश्वराः।

ययातिवंशजस्याथ वसुदेवस्य धीमतः।।

कुलं पुण्ययशः कर्म भेजे नारायणः प्रभुः।

आज्ञापयित्वा चात्यर्थ मजायत यदोः कुले।।

आत्मानमात्मना तात कृत्वा बहुविधं हरिः।

रत्यर्थमेव गास्तास्तु ररक्ष पुरुषोत्तमः।।

अजातशत्रो जातस्तु यथैष भुवि भूमिप।

कीर्त्यमानं मया तात निबोध भरतर्षभ।।

भीष्म उवाच

सागराः समकम्पन्त मुदा चेलुश्च पर्वताः।

जज्वलुश्चाग्नयः शान्ता जायमाने जनार्दने।।

शिवाः सम्प्रववुर्वाताः प्रशान्तमभवद्रजः।

ज्योतींषि सम्प्रकाशन्ते जायमाने जनार्दने।।

देवदुन्दुभयश्चापि सस्वनुर्भृशमम्बरे।

अभ्यवर्षंस्तदाऽऽगम्य नारदःझ्द्देवताःट पुष्पवृष्टिभिः।।

गीर्भिर्मङ्गलयुक्ताभिरस्तुवन्मधुसूदनम्।

उपतस्थुस्तदा प्रीताः प्रादुर्भावे महर्षयः।।

ततस्तानभिसम्प्रेक्ष्य नारदप्रमुखानृषीन्।

उपानृत्यन्नुपजगुर्गन्धर्वाप्सरसां गणाः।।

उपतस्थे च गोविन्दं सहस्राक्षः शचीपतिः।

अभ्यभाषत तेजस्वी महर्षीन् पूजयंस्तदा।।

इन्द्र उवाच

कृत्यानि देवकार्याणि कृत्वा लोकहिताय च।

स्वलोकं लोककृद्देव पुनर्गच्छ स्वतेजसा।।

भीष्म उवाच

इत्युक्त्वा मुनिभिः सार्धं जगाम त्रिदिवेश्वरः।

ऋअभ्यनुज्ञाय तान् सर्वान् छादयन् प्रकृतिं पराम्।ऋ

वसुदेवस्ततो जातं बालमादित्यसन्निभम्।

नन्दगोपकुले राजन् भयात्प्राच्छादयद्धरिम्।।

नन्दगोपकुले कृष्ण उवास बहुलाः समाः।

ततः कदाचित्सुप्तं तं शकटस्य त्वधः शिशुम्।।

यशोदा सम्परित्यज्य जगाम यमुनां नदीम्।

शिशुलीलां ततः कुर्वन् स्वहस्तचरणौ क्षिपन्।।

रुरोद मधुरं कृष्णः पादावूर्ध्वं प्रसारयन्।

पादाङ्गुष्ठेन शकटं धारयन्नथ केशवः।।

तत्राथैकेन पादेन पातयित्वा तथा शिशुः।

दूरे निक्षिप्य शकटं भिन्न भाण्डघतीकटम्।।

मातुःङ्न्युब्जःट पयोधराकाङ्क्षंङ्क्षीट चकार च रुरोद च।।

पातितं शकटं दृष्ट्वा भिन्नभाण्डघटीघटम्।

जनास्ते शिशुना तेन विस्मयं परमं ययुः।।

प्रत्यक्षं शूरसेनानां दृश्यते महदद्भुतम्।

शयानेन हतः पक्षी शिशुना तिग्मतेजसा।।

पूतना चापि निहता महाकाया महास्तनी।।

पश्यतां सर्वदेवानां वासुदेवेन भारत।

ततः काले महाराज संसक्तौ रामकेशवौ।।

विष्णुः सङ्कर्षणश्चोभौ रिङ्गिणौ समपद्यताम्।

अन्योन्यकिरणग्रस्तौ चन्द्रसूर्याविवाम्बरे।।

समर्पयन्तोङ्गविसर्पयेतांट सर्वत्र सर्पभोगभुजौ तदा।

रेजतुः पांसुदिग्धाङ्गौ रामकृष्णौ तदा नृप।।

क्वचिच्च जानुभिर्घृष्टौ क्रीडमानौ क्वचिद्वने।

पिबन्तौ दधिकुल्याश्च मथ्यमाने च भारत।।

ततः स बालो गोविन्दो नवनीतं तदा क्षये।

ग्रसमानस्तु तत्रायं गोपीभिर्दृश्यते तदाङ्र्ददृशेऽथ वैट।।

दाम्नाथोलूखले कृष्णो गोपस्त्रीभिश्च बन्धितः।

तदाथ शिशुना तेन राजंस्तावर्जुनावुभौ।।

समूलविटपौ भग्नौ तदद्भुतमिवाभवत्।

तत्रासुरौ महाकायौ गतप्राणौ बभूवतुः।।

ततस्तौ बाल्यमुत्तीर्णौ कृष्णसङ्कर्षणावुभौ।

तस्मिन्नेव व्रजस्थाने सप्तवर्षौ बभूवतुः।।

नीलपीताम्बरधरौ पीतश्वेतानुलेपनौ।

बभूवतुर्वत्सपालौ काकपक्षधरावुभौ।।

पर्णवाद्यं श्रुतिसुखं वादयन्तौ वराननौ।

शुशुभाते वनगतावुदीर्णाविव पन्नगौ।।

मयूराङ्गजकर्णौ तौ पल्लवापीडधारिणौ।

वनमालापरिक्षिप्तौ सालपोताविवोद्गतौ।।

अरविन्दकृतापीडौ रज्जुयज्ञोपवीतिनौ।

सुशिक्यतुम्बधरौ वीरौ गोपवेणुप्रवादकौ।।

क्वचिद्वसन्तावन्योन्यं क्रीडमानौ क्वचिद्वने।

पर्णशय्यासु संसुप्तौ क्वचिन्निद्रान्तरैषिणौ।।

तौ वत्सान् पालयन्तौ हि शोभयन्तौ महद्वनम्।

चञ्चूर्यन्तौ रमन्तौ स्म राजन्नेवं तदा शुभौ।।

ततो वृन्दावनं गत्वा वसुदेवसुतावुभौ।

गोकुलाःझ्गोव्रजंट तत्र कौन्तेय चारयन्तौ विजह्रतुः।।

भीष्म उवाच

ततः कदाचिद्गोविन्दो ज्येष्ठं सङ्कर्षणं विना।

चचार तद्वनं रम्यं सर्वझ्रम्यटरूपो वराननः।।

काकपक्षधरः श्रीमान्झ्रछ्यामःट पद्मपत्रझ्मद्मटनिभेक्षणः।

श्रीवत्सेनोरसा युक्तः शशाङ्क इव लक्ष्मणा।।

रज्जुयज्ञोपवीती स पीताम्बरधरो युवा।

गोकुलं मेघकाले तु चचार द्युतिमान् प्रभुः।

श्वेतगन्धेन लिप्ताङ्गो नीलकुञ्चितमूर्धजः।।

राजता बर्हझ्रर्हिटपत्रेण मन्दमारुतकम्पिना।

क्वचिद्गायन् क्वचित् क्रीडन् क्वचिन्नृत्यन् क्वचिद्धसन्।

गोपवेणः सुमधुरं कामं तमभिवादयन्।।

झ्गोपवेषः स मधुरं गायन् वेणुं च वादयन्।ट

प्रह्लादनार्थं च युवा विचरन् वनगो यथा झ्रु गवां क्वचिद्वनगतो युवाट।।

गोकुले मेघकाले तु चचार द्युतिमान् प्रभुः।

बहुरम्येषु देशेषु वनस्य वनराजिषु।।

तासु कृष्णो मुदं लेभे क्रीडया भरतर्षभ।

स कदाचिद्वने तस्मिन् गोभिः सह परिव्रजन्।।

भाण्डीरं नाम दृष्ट्वाथ न्यग्रोधं केशवो महान्।

तच्छायायां निवासाय मतिं चक्रे तदा प्रभुः।।

स तत्र वयसा तुल्यैः वत्सपालैः सहानघ।

रेमे स दिवसान् कृष्णः पुरा स्वर्गपुरे तथा।।

तं क्रीडमानं गोपालाः कृष्णं भाण्डीरवासिनः।

रमयन्ति स्म बहवो मान्यैः क्रीडनकैस्तदा।।

अन्ये चङ्क्रम्मट परिगायन्ति गोपा मुदितमानसाः।

गोपालाः कृष्णमेवान्ये गायन्ति स्म वनप्रियाः।।

तेषां सङ्गायतामेव वादयामास केशवः।

पर्णवाद्यान्तरे वेणुं तुम्बं वीणां च तत्र वै।।

एतैःझ्वंट क्रीडान्तरैः कृष्णो गोपालैर्विजहार सः।

तेन बालेन कौन्तेय कृतं लोकहितं तदा।।

पश्यतां सर्वभूतानां वासुदेवेन भारत।

ह्रदे नीपवने तत्र क्रीडितं नागमूर्धनि।।

कालियं शासयित्वा तु सर्वलोकस्य पश्यतः।

विजहार ततः कृष्णो बलदेवसहायवान्।।

धेनुको दारुणो दैत्यो राजन् रासभविग्रहः।

तदा तालवने राजन् बलदेवेन वै हतः।।

ततः कदाचित् कौन्तेय रामकृष्णौ वनं गतौ।

चारयन्तौ प्रवृद्धानि गोधनानि शुभाननौ।।

विहरन्तौ मुदा युक्तौ वीक्षमाणौ वनानि वै।

क्ष्वेलयन्तौ प्रगायन्तौ विचिन्वन्तौ च पादपान्।।

नामभिर्व्याहरन्तौ च वत्सान् गाश्च परन्तपौ।

चेरतुर्लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिरपराजितौ।।

तौ देवौ मानुषीं दीक्षां वहन्तौ सुरपूजितौ।

तज्जातिगुणयुक्ताभिः क्रीडाभिश्चेरतुर्वनम्।।

ततः कृष्णो महातेजास्तदा गत्वा तु गोव्रजम्।

गिरियज्ञं तमेवैष प्रकृतं गोपदारकैः।।

बुभुजे पायसं शौरिरीश्वरः सर्वभूतकृत्।

तं दृष्ट्वा गोपकाः सर्वे कृष्णमेव समर्चयन्।।

पूज्यमानस्ततो गोपैर्दिव्यं वपुरधारयत्।

धृतो गोवर्धनो नाम सप्ताहं पर्वतस्तदा।।

शिशुना वासुदेवेन गवार्थमरिमर्दन।

क्रीडमानस्तदा कृष्णः कृतवान् कर्म दुष्करम्।।

तदद्भुतमिवात्रासीत् सर्वलोकस्य भारत।

देवदेवः क्षितिं गत्वा कृष्णं दृष्ट्वा मुदान्वितः।।

गोविन्द इति तं ह्युक्त्वा ह्यभ्यषिञ्चत् पुरन्दरः।

ततस्त्वाझ्झत्युक्त्वाटऽऽश्लिष्य गोविन्दं पुरुहूतोऽभ्ययाद्दिवम्।

अथारिष्ट इति ख्यातं दैत्यं वृषभविग्रहम्।

जघान तरसा कृष्णः पशूनां हितकाम्यया।।

केशिनं नाम दैतेयं राजन् वै हयविग्रहम्।

तथा वनगतं पार्थ गजायुतबलं रिपुम्झ्हयम्ट।।

प्रगृह्य भुजदण्डेनझ्ग्रहितं भोजपुत्रेणट जघान पुरुषोत्तमः।

अथझ्आन्ध्रंटमल्लं तुझ्चट चाणूरं निजघान महासुरम्।।

सुनामानममित्रघ्नं सर्वसैन्यपुरस्कृतम्।

बालरूपेण गोविन्दो निजघान च भारत।।

बलदेवेन चायत्तः समाजे मुष्टिको हतः।

त्रासितश्च तदा कंसः स हि कृष्णेन भारत।।

ऐरावतं युयुत्सन्तं मातङ्गानामिवर्षभम्।

कृष्णः कुवलयापीडं हतवांस्तस्य पश्यतः।।

हत्वा कंसममित्रघ्नः सर्वेषां पश्यतां तदा।

अभिषिच्योग्रसेनं तं पित्रोः पादमवन्दत।।

उवास कतिचित्तत्र दिनानि सहलायुधः।

एवमादीनि कर्माणि कृतवान् वै जनार्दनः।।

कदाचित् कौन्तेय रामकृष्णौ वनं गतौ।

चारयन्तौ प्रवृद्धानि गवां बृन्दानि तत्र वै।।

विहरन्तौ मुदा युक्तौ वीक्षमाणौ वनानि च।

क्ष्वोलयन्तौ प्रगायन्तौ विचिन्वन्तौ च पादपान्।।

नामभिर्व्याहरन्तौ तौ वत्सान् गाश्च परन्तपौ।

चेरतुर्लोकसिद्धाभिः क्रीडाभिरतदेतरम्।।

तदैवं मानुषीं दीक्षां वहन्तौ सुरपूजितौ।

तज्जातिगुणयुक्ताभिः क्रीडाभिश्चेततुर्वनम्।।

एवंविधाभिर्गोपालक्रीडाभिस्तौ विजह्रतुः।।

भीष्म उवाच

ततस्तौ जग्मतुस्तात गुरुं सान्दीपनिं पुनः।

गुरुशुश्रूषया युक्तौ धर्मज्ञौ धर्मचारिणौ।।

व्रतमुग्रं महात्मानौ विचरन्तावनन्तिषुझ्रतिष्ठताम्ट।

अहोरात्रचतुष्षष्ट्या षडङ्गं वेदमापतुः।।

लेख्यं च गणितं चोभौ प्राप्नुतां यदुनन्दनौ।

गान्धर्ववेदं चित्रंझ्रवैद्यंट च सकलं समवापतुः।।

हस्तिशिक्षामश्वशिक्षां द्वादशाहेन चाप्नुताम्झ्रप्रतुःट।

तावुभौ जग्मतुर्वीरौ गुरुं सान्दीपनिं पुनः।।

धनुर्वेदचिकीर्षार्थं धर्मज्ञौ धर्मचारिणौ।

ताविष्वस्त्रवराचार्यमभिगम्य प्रणम्य च।

तेन तौ सत्कृतौ राजन् विचरन्तौ अवन्तिषु।

पञ्चाशद्भिरहोरात्रैर्दशाङ्गं सुप्रतिष्ठितम्।।

सरहस्यं धनुर्वेदं सकलं तावाप्नुताम्झ्रप्रतुःट।

दृष्ट्वा कृतास्त्रौ विप्रेन्द्रो गुर्वर्थे तावचोदयत्।।

अयाचतार्थं गोविन्दं ततः सान्दीपनिर्विभुः।

सान्दीपनिरुवाच

मम पुत्रः समुद्रेऽस्मिंस्तिमिना चापवाहितः।।

पुत्रमानय भद्रं ते भक्षितं तिमिना मम।

भीष्म उवाच

आर्ताय गुरवे तत्र प्रतिशुश्राव दुष्करम्।।

अशक्यं त्रिषु लोकेषु कर्तुमन्येन केनचित्।

यश्च सान्दीपनेः पुत्रं जघान भरतर्षभ।।

सोऽसुरः समरे ताभ्यां पातालेझ्समुद्रेट विनिपातितः।

ततः सान्दीपनेः पुत्रः प्रसादादमितौजसः।।

दीर्घकालं ततःझ्गातःट प्रेतं पुनरासीच्छरीरवान्।

तदशक्यमचिन्त्यं च दृष्ट्वा तु महाद्भुतम्झ्सुमहदद्भुतम्ट।।

सर्वेषामेव भूतानां विस्मयः समजायत।

आसनानिझ्रेश्वर्याणिट च सर्वाणि गवाश्वं च धनानि च।।

सर्वं तदुपजह्राते गुरवे रामकेशवौ।

गदापरिघयुद्धे च सर्वास्त्रेषु च केशवः।

परमां मुख्यतां प्राप्तस्सर्वलोकेषु विश्रुतः।।

कश्च नारायणादन्यस्सर्वरत्नविभूषितम्।

रथमादित्य संकाशमातिष्ठेत्विशाम्पते।।

कस्यचाप्रतिमो यन्ता वज्रपाणेः प्रियस्सखा।

मातलिस्संगृहीतास्यादन्यत्र पुरुषोत्तमात्।।

ततस्तं पुत्रमादाय ददौ च गुरवे प्रभुः।।

तं दृष्ट्वा पुत्रमायान्तं सान्दीपनिपुरे जनाः।

अशक्यमेतत्सर्वेषामचिन्त्यमिति मेनिरे।।

कश्च नारायणादन्यश्चिन्तयेदिदमद्भुतम्।

गदापरिघयुद्धेषु सर्वास्त्रेषु च केशवः।।

परमां मुख्यतां प्राप्तः सर्वलोकेषु विश्रुतः।

ऋकश्च नारायणादन्यः सर्वरत्नविभूषितम्।

रथमादित्यसङ्काशम् आन्तिष्ठेत शचीपतेः।।

कस्य चाप्रतिमो यन्ता वज्रपाणेः प्रियस्सखा।

मातलिस्सङ्ग्रहीता स्याद् अन्यत्र पुरुषोत्तमात्।। ऋ

भोजराजतनूजोऽपि कंसस्तात युधिष्ठिर।।

अस्त्रज्ञाने बले वीर्ये कार्तवीर्यसमोऽभवत्।

तस्य भोजपतेः पुत्राद्भोजराजस्य शासनात्झ्ज्यविवर्धनात्ट।।

उद्विजन्ते स्म राजानः सुपर्णादिव पन्नगाः।

चित्रकार्मुकनिस्त्रिंशविमलप्रासयोधिनः।।

शतं शतसहस्राणि पादातीनां तुझ्त्रास्तस्यट भारत।

अष्टौ शतसहस्राणि शूराणामनिवर्तिनाम्।।

अभवन् भोजराजस्य जाम्बूनदमयध्वजाः।

रुक्मझ्स्फुरटत्काञ्चनकक्ष्यास्तु गजास्तस्य युधिष्ठिर।।

तावन्त्येव सहस्राणि गजानामनिवर्तिनाम्।

ते च पर्वतसङ्काशाश्चित्रध्वजपताकिनः।।

बभूवुर्भोजराजस्य नित्यं प्रमुदिता गजाः।

स्वलङ्कृतानां शीघ्राणां करेणूनां युधिष्ठिर।

अभवद्भोजराजस्य द्विस्तावद्धि महद्बलम्।।

षोडशाश्वसहस्राणि किंशुकाभानि तस्य वै।

अपरस्तु महाव्यूहः किशोराणां युधिष्ठिर।।

आरोहवरसम्पन्नो दुर्धर्षः केनचिद्बलात्।

स च षोडशसाहस्रः कंसभ्रातृपुरस्सरः।।

आसन् वैश्यावर्णास्तु हयास्तस्यामिताः प्रभो।

सगणोमिश्रको नाम षष्टि सहस्र उच्यते।।

सुनामा सर्वतस्त्वेनं कंसं वैझ्सदृशस्तेन स कंसंट पर्यपालयत्।

य आसन् सर्ववर्णासु हयास्तस्य युधिष्ठिर।।

स गणो मिश्रको नाम षष्टिसाहस्र उच्यते।

कंसरोषमहावेगां ध्वजानूपमहाद्रुमाम्।।

पत्तिझ्मत्तटद्विपमहाग्राहां वैवस्वतवशानुगाम्।

शस्त्रजालमहाफेनां सादिवेगमहाजलाम्।।

गदापरिघपाठीनां नानाकवचशैवलाम्।

रथनागमहावर्तां नानारुधिरकर्दमाम्।

चित्रकार्मुक निस्त्रिंशरथाश्वसङ्कल्लोलां रथाश्वकटलिलह्रदाम्।

महामृधनदीं घोरां योधावर्तननिःस्वनाम्।।

कोऽन्योनारायणादेत्यङ्को वा नारायणादन्यःट कंसहन्ता युधिष्ठिर।

एष शक्ररथे तिष्ठंस्तान्यनीकानि भारत।।

व्यधमद्भोजराजस्यङ्मुत्रस्यट महाभ्राणीव मारुतः।

तं सभास्थं सहामात्यं हत्वा कंसं सहान्वयम्।।

मानयामास मानार्हां देवकीं ससुहृद्गणाम्।

यशोदां रोहिणीं चैव ह्यङ्अटभिवाद्य पुनः पुनः।।

उग्रसेनं च राजानमभिषिच्य जनार्दनः।

अर्चितो यदुमुख्येषुङ्ख्यैश्चट भगवान् वासवानुजः।।

ततः पार्थिवमायान्तं सहितं सर्वराजभिः।

सरस्वत्यां जरासन्धमजयत् पुरुषोत्तमः।।

भीष्म उवाच

शूरसेनपुरं त्यक्त्वा ततोङ्सर्वटयादवनन्दनः।

द्वारकां भगवान् कृष्णः प्रत्यपद्यत भारतङ्केशवःट।।

ततो महात्माङ्प्रत्यपद्यतट यानानि रत्नानि विविधानिङ्च बहूनिट च।

यथार्हं पुण्डरीकाक्षो नैर्ऋतान् प्रत्यपद्यतङ्प्रतिपालयन्ट।।

येचङ्तत्रट विघ्नं चरन्ति स्म दैतेयाः सह दानवैः।

ताञ्जघान महाबाहुः परमात्माङ्वरमत्तान्ट महासुरान्।।

स विघ्नमकरोत्तत्र नरको नाम नैर्ऋतः।

त्रासनः सुरसङ्घानां विदितो वः प्रभावतः।।

स भूम्यास्तनयो राजन्नरकस्तु सुरान्तकःङ्भूम्यां मूर्तिलिङ्गस्थः सर्वदेवासुरान्तकःट।

मानुषाणामृषीणां च प्रतीपमकरोत्तदा।।

त्वष्टुर्दुहितरं भौमः कशेरुमगमत्तदा।

गजरूपेण जग्राह रुचिराङ्गीं चतुर्दशीम्।।

प्रमथ्य च जहारैतां हृत्वा च नरकोऽब्रवीत्।

नष्टशोकभयाबाधः प्राग्ज्योतिषपतिस्तदा।।

नरक उवाच

यानि देवमनुष्येषु रत्नानि विविधानि च।

बिभर्ति च मही कृत्स्ना सागरेषु च यद्वसु।।

अद्यप्रभृति तद्देवि सहिताः सर्वनैर्ऋताः।

तवैवोपहरिष्यन्ति दैत्याश्च सह दानवैः।।

भीष्म उवाच

एवमुत्तमरत्नानि बहूनि विविधानि च।

स जहार तदा भौमः स्त्रीरत्नानि जहारहञ्च भारतट।।

गन्धर्वाणां च याः कन्या जहार नरको बलात्।

यानिञ्श्चट देवमनुष्याणां स्त्रीरत्नानि तथैवयञ्सप्त चाप्सरसां गणाःट।।

चतुर्दशसहस्राणां शतानां चैव विंशतिःञ्चैकविंशच्छतानि चट।

एकवेणीधराः सर्वाः सतां मार्गमनुव्रताः।।

तासामन्तःपुरं भौमोऽकारयन्मणिपर्वते।

औदकायामदीनात्मा मुरस्य विषयं प्रति।।

ताश्च प्राग्ज्योतिषो राजा मुरस्य दश चात्मजाः।

नैर्ऋताश्च यथा मुख्याः पालयन्त उपासते।।

स एव तपसां पारे वरदत्तो महासुरःञ्ह्रीसुतःट।

अदितिं धर्षयामास कुण्डलार्थं युधिष्ठिर।।

न चासुरगणैः सर्वैः सहितैः कर्म तत्पुरा।

कृतपूर्वं महाघोरं यदकार्षीन्महासुरः।।

यं मही सुषुवे देवी यस्य प्राग्ज्योतिषं पुरम्।

श्रीमाञ्ञ्विषयाटन्तपालाश्चत्वारो यस्यासन्युद्धदुर्मदाः।।

आदेवयानमावृत्य पन्थानं पर्यवस्थिताः।

त्रासनाः सुरसङ्घानां विरूपै राक्षसैः सह।।

हयग्रीवो निशुम्भश्च घोरः पञ्चजनस्तथा।

मुरः पुत्रसहस्रैश्च वरदत्तो महासुरः।।

तद्वधार्थं महाबाहुरेष चक्रगदासिधृक्।

जातो वृष्णिषु देवक्यां वासुदेवो जनार्दनः।।

तस्यास्य पुरुषेन्द्रस्य लोकप्रथिततेजसः।

निवासो द्वारका तात विदितो वः प्रधानतः।।

अतीव हि पुरी रम्या द्वारका वासवक्षयात्।

अति वै राजते पृथ्व्यां प्रत्यक्षं ते तु तत्पुरम्ञ्युधिष्ठिरट।।

तस्मिन्देवपुरप्रख्ये सा सभा वृष्ण्युपाश्रया।

सुधर्मा इतिञ्ज्या दाशार्हीतिट विख्याता योजनायतविस्तृता।।

तत्र वृष्ण्यन्धकाः सर्वे रामकृष्णपुरोगमाः।

लोकयात्रामिमां कृत्स्नां परिरक्षन्त आसते।।

तत्रासीनेषु सर्वेषु कदाचिद्भरतर्षभ।

दिव्यगन्धा ववुर्वाताः कुसुमानां च वृष्टयः।।

ततः सूर्यसहस्राभस्तेजोराशिर्महाद्भुतः।

मुहूर्तमन्तरिक्षेऽभूत्ततो भूमौ प्रतिष्ठितः।।

मध्ये तु तेजसस्तस्य पाण्डरं गजमास्थितः।

वृतो देवगणैः सर्वैर्वासवः प्रत्यदृश्यत।।

रामकृष्णौ च राजा च वृष्ण्यन्धकगणैः सह।

उपेत्यञ्ज्उत्पत्यट सहसा तस्मै नमस्कारमकुर्वत।।

सोऽवतीर्य गजात्तूर्णं परिष्वज्य जनार्दनम्।

सस्वजे बलदेवं च राजानं च तमाहुकम्।।

उद्धवं वसुदेवं च विकद्रुं च महाद्युञ्ज्मटतिम्।

प्रद्युम्नसाम्बनिशठाननिरुद्धं ससात्यकिम्।।

गदं सारणमक्रूरं भानुञ्झिल्लिवाडूरथान्ञ्ज्कृतवर्माणमेव चट।

तथैव कृतवर्माणं चारुधेष्णं महाबलम्।

देवकल्पान्महाराजान्दाशार्हपुरोगमान्।।

ञ्चारुदेष्णं सुदेष्णं च अन्यानपि यथोचितम्ट।।

परिष्वज्य च दृष्ट्वा च भगवान् भूतभावनः।

वृष्ण्यन्धकमहामात्रान् परिष्वज्याथ वासवः।।

प्रगृह्य पूजां तैर्दत्ताभगवान् पाकशासनःञ्ज्मुवाचावनताननःट।

इन्द्र उवाच

अदित्या चोदितः कृष्ण तव मात्राहमागतः।।

कुण्डलेऽपहृते तात भौमेन नरकेण च।

निदेशशब्दवाच्यस्त्वं लोकेऽस्मिन्मधुसूदन।।

तस्माज्जहि महाभाग भूमिपुत्रं नरेश्वर।

भीष्म उवाच

तमुवाच महाबाहुः प्रीयमाणो जनार्दनः।

निर्जित्य नरकं भौममाहरिष्यामि कुण्डले।।

एवमुक्त्वा तु गोविन्दो राममेवाभ्यभाषत।

प्रद्युम्नमनिरुद्धं च साम्बं चाप्रतिमं बले।।

एतांश्चोक्त्वा तदा तत्र वासुदेवो महायशाः।

अथारुह्य सुपर्णं वै शङ्खचक्रगदासिधृक्।।

ययौ तदा हृषीकेशो देवानां हितकाम्यया।

तं प्रयान्तममित्रघ्नं देवाः सहपुरन्दराः।।

पृष्ठतोऽनुययुः प्रीताः स्तुवन्तो विष्णुमच्युतम्।

सोऽग्र्यान् रक्षोगणान् हत्वा नरकस्य महासुरान्।।

क्षुरान्तान्मौरवान् पाशान् षट्सहस्रं ददर्श सः।

सञ्छिद्य पाशांस्त्वस्त्रेण मुरं हत्वा सहान्वयम्।।

शिलासङ्घानतिक्रम्य निशुम्भमवपोथयत्।

यः सहस्रसमस्त्वेकः सर्वान्देवानयोधयत्।।

तं जघान महावीर्यं हयग्रीवं महाबलम्।

अपारतेजा दुर्धर्षः सर्वयादवनन्दनः।।

मध्ये लोहितगङ्गायां भगवान्देवकीसुतः।

औदकायां विरूपाक्षं जघान भरतर्षभ।।

पञ्च पञ्चजनान् घोरान्नरकस्य महासुरान्।

ततः प्राग्ज्योतिषं नाम दीप्यमानमिव श्रिया।।

पुरमासादयामास तत्र युद्धमवर्तत।

महद्दैवासुरं युद्धं यद्वृत्तं भरतर्षभ।।

युद्धं न स्यात् समं तेन लोकविस्मयकारकम्।

चक्रलाञ्छनसञ्छिन्नाः शक्तिखड्गहतास्तदा।।

निपेतुर्दानवास्तत्र समासाद्य जनार्दनम्।

अष्टौ शतसहस्राणि दानवानां परन्तप।

निहत्य पुरुषव्याघ्रः पातालविवरं ययौ।।

त्रासनं सुरसङ्घानां नरकं पुरुषोत्तमः।

योधयत्यतितेजस्वी मधुवन्मधुसूदनः।।

तद्युद्धमभवद्घोरं तेन भौमेन भारत।

कुण्डलार्थे सुरेशस्य नरकेण महात्मना।।

मुहूर्तं लालयित्वाथ नरकं मधुसूदनः।

प्रवृत्तचक्रं चक्रेण प्रममाथ बलाद्बली।।

चक्रप्रमथितं तस्य पपात सहसा भुवि।

उत्तमाङ्गं हताङ्गस्य वृत्रे वज्रहते यथा।।

भूमिस्तु पतितं दृष्ट्वा ते वै प्रादाच्च कुण्डले।

प्रदाय च महाबाहुमिदं वचनमब्रवीत्।।

भूमिरुवाच

सृष्टस्त्वयैव मधुहंस्त्वयैव निहतः प्रभो।

यथेच्छसि तथा क्रीडन् प्रजास्तस्यानुपालय।।

श्रीभगवानुवाच

देवानां च मुनीनां च पितृणां च महात्मनाम्।

उद्वेजनीयो भूतानामभवद्ज्ञां ब्रह्मद्विट्ट पुरुषाधमः।।

लोकद्विष्टः सुतस्ते तु देवारिर्लोककण्टकः।

सर्वलोकनमस्कार्यामदितिं बाधते बली।।

कुण्डले दर्पसम्पूर्णस्ततोऽसौ निहतोऽसुरः।

नैव मन्युस्त्वया कार्यो यत्कृतं मयि भामिनि।।

मत्प्रभावाच्च ते पुत्रो लब्धवान् गतिमुत्तमाम्।

तस्माद्गच्छ महाभागे भारावतरणं कृतम्।।

भीष्म उवाच

निहत्य नरकं भौम वासवेन पुरस्कृतःझ्सत्यभामासहायवान्।ट

सहितो लोकपालैश्च ददर्श नरकालयम्।।

अथास्य गृहमासाद्य नरकस्य यशस्विनः।

ददर्श धनमक्षय्यं रत्नानि विविधानि च।।

मणिमुक्ताप्रवालानि वैडूर्यविकृतानि च।

महाझअश्मटसारानर्कमणीन् विमलान् स्फाटिकानपि।।

जाम्बूनदमयान्येव शातकुम्भमयानि च।

प्रदीप्तज्वलनाभानि शीतरश्मिप्रभाणि च।।

हिरण्यवर्णं रुचिरं श्वेतमभ्यन्तरं गृहम्।

यदक्षयं गृहे दृष्टं नरकस्य धनं बहु।।

न हि राज्ञः कुबेरस्य तावद्धनसमुच्छ्रयः।

दृष्टपूर्वः पुरा साक्षान्महेन्द्रसदनेष्वपि।।

इन्द्र उवाच

हते भौमे निसुंभे च वासवस्सगणोऽब्रवीत्।

दाशार्हपतिमासीनमाहृत्यमणिकुण्डले।।

इमानि मणिरत्नानि विविधानि वसूनि च।।

हेमसूत्रा महाकक्ष्यास्तोमरैर्वीर्यशालिनः।

भीमरूपाश्च मातङ्गाः प्रवालविकृताः कुथाः।।

विमलाभिः पताकाभिर्वासांसि विविधानि च।

ते च विंशतिसाहस्रा द्विस्तावत्यः करेणवः।।

अष्टौ शतसहस्राणि देशजाश्चोत्तमा हयाः।

गोभिश्चाविकृतैर्यानैः कामं तव जनार्दन।।

एतत्ते प्रापयिष्यामि वृष्ण्यावासमरिन्दम।।

आविकानि च सूक्ष्माणि शयनान्यासनानि च।

क्रमझकामटव्याहारिणश्चैव पक्षिणः प्रियदर्शनाः।।

चन्दनागुरुमिश्राणि यानानि विविधानि च।

सर्वं ते प्रापयिष्यामि वृष्ण्यावासमरिन्दम।।

ऋवसु यत् त्रिषु लोकेषु धर्मेणैवार्जितं त्वया।

एतत् ते प्रापयिष्यामि वृष्ण्यावासमरिन्दम।। ऋ

भीष्म उवाच

देवगन्धर्वरत्नानि दैतेयासुरजानि च।

यानि सन्तीह रत्नानि नरकस्य निवेशने।।

एतत्तु गरुडे सर्वं क्षिप्रमारोप्य वासवः।

दाशार्हपतिना सार्धमुपायान्मणिपर्वतम्।।

तत्र पुण्या ववुर्वाताः प्रभाश्चित्राः समुज्ज्वलाः।

प्रेक्षतां सुरसङ्घानां विस्मयः समजायतझ्प्रद्यतट।।

त्रिदशा ऋषयश्चैव चन्द्रादित्यौ यथा दिवि।

प्रभया तस्य शैलस्य निर्विशेषमिवाभवत्।।

अनुज्ञातस्तु रामेण वासवेन च केशवः।

प्रीयमाणो महाबाहुर्विवेश मणिपर्वतम्।।

तत्र वैडूर्यवर्णानि ददर्श मधुसूदनः।

सतोरणपताकानि द्वाराणि शरणानि च।।

चित्रग्रथितमेघाभः प्रबभौ मणिपर्वतः।

हेमचित्रपताकैश्च प्रासादैरुपशोभितः।।

हर्म्याणि च विशालानि मणिसोपानवन्ति च।

तत्रस्था वरवर्णाभा ददृशुर्मधुसूदनम्।।

गन्धर्वसुरमुख्यानां प्रिया दुहितरस्तदा।

त्रिविष्टपसमे देशे तिष्ठन्तमपराजितम्।।

परिवव्रुर्महाबाहुमेकवेणीधराः स्त्रियः।

सर्वाः काषायवासिन्यः सर्वाश्च नियतेन्द्रियाः।।

व्रतसन्तापजः शोको नात्र काश्चिदपीडयत्।

अरजांसि च वासांसि बिभ्रत्यः कौशिकान्यपि।।

संहत्यझ्समेत्यट यदुसिंहस्य चक्रुरस्याञ्जलिं स्त्रियः।

ऊचुश्चैनं हृषीकेशं सर्वास्ताः कमलेक्षणाः।।

कन्यका ऊचुः

नारदेन समाख्यातमस्माकं पुरुषोत्तम।

आगमिष्यति गोविन्दः सुरकार्यार्थसिद्धये।।

सोऽसुरं नरकं हत्वा निशुम्भं मुरमेव च।

भौमं च सपरीवारं हयग्रीवं च दानवम्।।

तथा पञ्चजनं चैव प्राप्स्यते धनमक्षयम्।

सोऽचिरेणैव कालेन युष्मन्मोक्ता भविष्यति।।

एवमुक्त्वागमद्धीमान्देवर्षिर्नारदस्तथा।

त्वां चिन्तयानाः सततं तपो घोरमुपास्महे।।

कालेऽतीते महाबाहुं कदा द्रक्ष्याम माधवम्।

इत्येवं हृदि सङ्कल्पं कृत्वा पुरुषसत्तम।।

तपश्चराम सततं रक्ष्यमाणा हि दानवैः।

गान्धर्वेण विवाहेन विवाहं कुरु नः प्रियम्।।

ततोऽस्मत् प्रियकामार्थं भगवान्मारुतोऽब्रवीत्।

यथोक्तं नारदेनाद्य न चिरात्तद्भविष्यति।।

भीष्म उवाच

तासां परमनारीणामृषभाक्षं पुरस्कृतम्।

ददृशुर्देवगन्धर्वा गृष्टीनामिव गोपतिम्।।

तस्य चन्द्रोपमं वक्त्रमुदीक्ष्य मुदि ताः प्रियाःझ्रेन्द्रियाःट।

सम्प्रहृष्टा महाबाहुमिदं वचनमब्रुवन्।।

कन्यका ऊचुः

सत्यं बत पुरा वायुरिदमस्मानिहाब्रवीत्।

सर्वभूतकृतज्ञश्च महर्षिरपि नारदः।।

विष्णुर्नारायणो देवः शङ्खचक्रगदासिधृक्।

स भौमं नरकं हत्वा भर्ता वो भविता ह्यतः।।

दिष्ट्या तस्यर्षिमुख्यस्य नारदस्य महात्मनः।

वचनं दर्शनादेव सत्यं भवितुमर्हति।।

यत्प्रियं बत पश्याम वक्त्रं चन्द्रोपमं तु ते।

दर्शनेन कृतार्थाः स्मो वयमद्य महात्मनः।।

भीष्म उवाच

उवाच स यदुश्रेष्ठः सर्वास्ता जातमन्मथाः।

श्रीभगवानुवाच

यथा ब्रूत विशालाक्ष्यस्तत्सर्वं वो भविष्यति।।

भीष्म उवाच

तानि सर्वाणि रत्नानि गमयित्वाथ किङ्करैः।

स्त्रियश्च गमयित्वाथ देवतानृपकन्यकाः।।

वैनतेयं समारुह्यझ्यभुजे कृष्णोट मणिपर्वतमुत्तमम्।

क्षिप्रमारोपयाञ्चक्रे भगवान्देवकीसुतः।।

सपक्षिगणमातङ्गं सव्यालमृगपन्नगम्।

शाखामृगगणैर्जुष्टं सप्रस्तरशिलातलम्।।

सिंहैरपिझ्न्यङ्कुभिश्चट वराहैश्च रुरुभिश्च निषेवितम्।

सप्रपातमहासानुं विचित्रशिखिसङ्कुलम्।।

तं महेन्द्रानुजः शौरिश्चकार गरुडोपरि।

पश्यतां सर्वभूतानामुत्पाट्य मणिपर्वतम्।।

उपेन्द्रं बलदेवं च वासवं च महाबलम्।

तं च रत्नौघमतुलं पर्वतं च महाबलः।।

वरुणस्यामृतं दिव्यं छत्रं चन्द्रोपमं शुभम्।

स्वपक्षबलविक्षेपैर्महाद्रिशिखरोपमः।।

दिक्षु सर्वासु संरावं स चक्रे गरुडो वहन्।

आरुजन् पर्वताग्राणि पादपांश्च समुत्क्षिपन्।।

सञ्जहार महावेगोझ्श्राणिट वैश्वानरपथं गतः।

ग्रहनक्षत्रताराणां सप्तर्षीणां स्वतेजसा।।

प्रभाजालमतिक्रम्य चन्द्रसूर्यपथं ययौ।

मेरोः शिखरमासाद्य मध्यमं मधुसूदनः।।

देवस्थानानि सर्वाणि ददर्श भरतर्षभ।

विश्वेषां मरुतां चैव साध्यानां च युधिष्ठिर।

भ्राजमानान्यतिक्रम्य अश्विनोश्च परन्तप।

प्राप्य पुण्यतमं स्थानं देवलोकमरिन्दमः।।

शक्रसद्म समासाद्य चावरुह्य जनार्दनः।

सोऽभिवाद्यादितेः पादावर्चितः सर्वदैवतैः।।

ब्रह्मदक्षपुरोगैश्च प्रजापतिभिरेव च।

अदितेः कुण्डले दिव्ये ददावथ तदा विभुः।।

रत्नानि च पराघ्र्याणि रामेण सह केशवः।

प्रतिगृह्य च तत्सर्वमदितिर्वासवानुजम्।।

पूजयामास दाशार्हं रामं च विगतज्वरा।

शची महेन्द्रमहिषी कृष्णस्य महिषीं तदा।।

सत्यभामां तु सङ्गृह्य अदित्यै वै न्यवेदयत्।

सा तस्याः सत्यभामायाः कृष्णप्रियचिकीर्षया।।

वरं प्रादाद्देवमाता कुतूहल समन्विताझ्सत्यायै विगतज्वराट।

अदितिरुवाच

स्नुषेझ्जरांट न यास्यसि जरां यावत् कृष्णोऽस्तिभूतलेझ्वधूर्यावद्वै कृष्णमानुषम्ट।।

सर्वगन्धगुणोपेता भविष्यसि वरानने।

भीष्म उवाच

विह्वत्य सत्यभामा वै सह शच्या सुमध्यमा।।

शच्यापि समनुज्ञाता ययौ कृष्णनिवेशनम्।।

सम्पूज्यमानस्त्रिदशैर्महर्षिगणसेवितः।

द्वारकां प्रययौ कृष्णो देवलोकादरिन्दमः।।

सोऽतिपत्य महाबाहुर्दीर्घमध्वानमच्युतः।

वर्धमानपुरद्वारमाससाद पुरोत्तमम्।।

भीष्म उवाच

तां पुरीं द्वारकां दृष्ट्वा विभुर्नारायणो हरिः।।

दृष्टः सर्वार्थसम्पन्नां प्रवेष्टुमुपचक्रमे।।

सोऽपश्यद्वृक्षषण्डांश्च रम्यानारामजान् बहून्।

समन्ततो द्वारवत्यां नानापुष्पफलान्वितान्।।

अर्कचन्द्रप्रतीकाशैर्मेरुकूटनिभैर्गृहैः।

द्वारका रचिता रम्यैः सुकृता विश्वकर्मणा।।

पद्मषण्डाकुलाभिश्च विलसद्धं स राजि भिःझ्हंससेवितवारिभिःट।

गङ्गासिन्धुप्रकाशाभिः परिखाभिरलङ्कृता।।

प्राकारेणार्कवर्णेन पाण्डरेण विराजिता।

वियन्मूर्ध्नि निविष्टेन द्यौरिवाभ्रपरिच्छदा।।

नन्दनप्रतिमैश्चापि मिश्रकप्रतिमैर्वनैः।

वैभ्राजप्रतिमैश्चैव सर्वर्तुकुसुमोत्कटैः।।

भाति चैत्ररथं दिव्यं पितामहवनं यथा।

सा पुरीस्फटिकैर्गेहैस्सर्वतस्समलङ्कृता।

भाति तारापरिक्षिप्ता द्वारका द्यौरिवाम्बरे।।

भाति रैवतकः शैलो रम्यसानुर्महाजिरः।

पूर्वस्यां दिशि रम्यायां द्वारकायां विभूषणम्।।

दक्षिणस्यां लतावेष्टः पञ्चवर्णो विराजते।

इन्द्रकेतुप्रतीकाशः पश्चिमां दिशमाश्रितः।।

सुकक्षो राजतः शैलश्चित्रपुष्पमहावनः।

उत्तरस्यां दिशि तथा वेणुमन्तो विराजते।।

मन्दराद्रिप्रतीकाशः पाण्डरः पाण्डवर्षभ।

चन्द्रझ्चित्रटकम्बलवर्णाभं पाञ्चजन्यवनं तथा।।

सर्वर्तुकवनं चैव भाति रैवतकं प्रति।

लतावेष्टं समन्तात्तु मेरुप्रभवनं महत्।।

भाति तालवनं चैव पुष्पकं पुण्डरीकवत्।

सुकक्षं परिवार्यैनं चित्रपुष्पं महावनम्।।

शतपत्रवनं चैव करवीरकुसुम्भि च।

भाति चैत्ररथं चैव नन्दनं च महावनम्।।

रमणं भावनं चैव वेणुमन्तं समन्ततः।

भाति पुष्करिणी रम्या पूर्वस्यां दिशि भारत।।

धनुःशतपरीणाहा केशवस्य महात्मनः।।

महापुरीं द्वारवतीं पञ्चाशद्भिर्मुखैर्युताम्।

प्रविष्टा विमलांझ्ष्टो द्वारकांट रम्यां भासयन्तीं समन्ततः।।

अप्रमेयां महोत्सेधां महागाधपरिप्लवाम्।

प्रासादवरसम्पन्नां मणिकुट्टिमश्वेतप्रासादटशालिनीम्।।

तीक्ष्णयन्त्रशतघ्नीभिर्यन्त्रजालैः समन्विताम्।

आयसैश्च महाचक्रैर्ददर्श द्वारकां पुरीम्।।

अष्टौ रथसहस्राणि प्राकारे सन्ति तत्पुरःश्किङ्किणीकिनःट।

समुच्छ्रितपताकानि यथा देवपुरे तथा।।

अष्टयोजनविस्तीर्णामचलां द्वादशायताम्।

सर्वसम्पत्समायुक्तामिन्द्राद्या ददृशुः पुरीम्।।

श्द्विगुणोपनिवेशां च ददर्श द्वारकां पुरीम्ट।।

अष्टमार्गां महाकक्ष्यां महाषोडशचत्वराम्।

एवं मार्गपरिक्षिप्तां साक्षादुशनसा कृताम्।।

व्यूहानामन्तरा मार्गाः सप्त चैव महापथाः।

तत्र सा विहिता साक्षान्नगरी विश्वकर्मणा।।

काञ्चनैर्मणिसोपानैरुपेता जनहर्षिणी।

गीतघोषमहाघोषैः प्रासादप्रवरैः शुभा।।

तस्मिन् पुरवरश्रेष्ठे दाशार्हाणां यशस्विनाम्।

वेश्मानि जहृषे दृष्ट्वा भगवान् पाकशासनः।।

समुच्छ्रितपताकानि विमानैश्शोभितानि चश्प्रारिप्लवनिभानि चट।

काञ्चनाभानि भास्वन्ति मेरुकूटनिभानि च।।

स्फाटिकान्तरश्सुधापाण्डरटशृङ्गैश्च शातकुम्भपरिच्छदैः।

रत्नसानुगुहाशृङ्गैः सर्वरत्नविभूषितैः।।

सुश्सटहर्म्यैः सार्धचन्द्रैश्च सनिर्यूहैः सपञ्जरैः।

सयन्त्रगृहसम्बाधैः सधातुभिरिवाद्रिभिः।।

मणिकाञ्चनभौमैश्च सुधामृष्टतलैस्तथा।

जाम्बूनदमयैर्द्वारैर्वैडूर्यखचिताश्विकृताटर्गलैः।।

सर्वर्तुगुणसम्पन्नैश्सुखसंस्पर्शैटर्महाधनपरिच्छदैः।

रत्नश्म्यटसानुगुहैश्हाटश्शृङ्गैर्विचित्रैरिव पर्वतैः।।

पञ्चवर्णसुवर्णैश्च पुष्पवृष्टिसमप्रभैः।

तुल्यपर्जन्यनिर्घोषैर्नानावर्णैरिवाम्बुदैः।।

महेन्द्रशिखरप्रख्यैर्विहितैर्विश्वकर्मणा।

आलिखद्भिरिवाकाशमतिचन्द्रार्कभास्वरैः।।

तैर्दाशार्हमहानाझ्भाटगैर्बभासे भवनह्रदैः।

चण्डनागातुझ्कुटलैर्घोरैर्ह्रदैर्भोगवती यथा।।

कृष्णध्वजोपवाह्यैश्च दाशार्हायुधरोहितैः।

वृष्णिमत्तमयूरैश्च स्त्रीसहस्रप्रजाझ्भाटकुलैः।।

वासुदेवेन्द्रपर्जन्यैर्गृहमेघैरलङ्कृता।

ददृशे द्वारकातीव मेघैर्द्यौरिव संवृता।

साक्षाद्भगवतो वेश्म विहितं विश्वकर्मणा।।

ददृशुर्देवदेवस्य चतुर्योजनमायतम्।

तावदेव च विस्तीर्णमप्रमेयं महाधनैः।।

प्रासादवरसम्पन्नं तस्यां पुरि मुदा युताःझ्युक्तं जगति पर्वतैःट।

यं चकार महाबाहुस्त्वष्टा वासवचोदितः।।

प्रासादं पद्मनाभस्य सर्वतो योजनायतम्।

मेरोरिव गिरेः शृङ्गमुच्छ्रितं काञ्चनायुतम्।

रुक्मिण्याः प्रवरो वासो विहितः सुमहात्मना।।

सत्यभामा पुनर्वेश्म सदा वसति पाण्डरम्।

विचित्रमणिसोपानं यं विदुः शीतवानिति।।

विमलादित्यवर्णाभिः पताकाभिरलङ्कृतम्।

व्यक्तबद्धं वनोद्देशे चतुर्दिशि महाध्वजम्।।

स च प्रासादमुख्योऽत्र जाम्बवत्या विभूषितः।

प्रभया भूषणैश्चित्रैस्त्रैलोक्यमिव भासयन्।।

यस्तु पाण्डरवर्णाभस्तयोरन्तरमाश्रितः।

विश्वकर्माकरोद्यं वैझ्देनंट कैलासशिखरोपमम्।।

जाम्बूनदप्रदीप्ताग्रः प्रदीप्तज्वलनोपमः।

सागरप्रतिमोऽतिष्ठत् सर्वरत्न समुच्चयैःझ्न्मेरुरित्यभिविश्रुतःट।।

तस्मिन् गान्धारराजस्य दुहिता कुलशालिनी।

सुकेशी नाम विख्याता केशवेन निवेशिता।।

पद्मकूट इति ख्यातः पद्मवर्णो महाप्रभः।

सुप्रभामाझ्याट महाबाहो निवासः परमोच्छ्रिझ्मार्चिटतः।।

यस्तु सूर्यप्रभो नाम प्रासादवर उच्यते।

लक्ष्मणायाः कुरुश्रेष्ठ स दत्तः शाङ्र्गधन्वना।।

वैडूर्यवरवर्णाभः प्रासादो हरितप्रभः।

ऋक्षेतुजालाभिरत्रैव तत्रैव च निवेशिता।ऋ

यं विदुः सर्वभूतानि हरिरित्येव भारत।

सभित्र विन्दायावासीझ्वासः स मित्रविन्दायाट देवर्षिगणपूजितः।।

महिष्या वासुदेवस्य भूषणं सर्ववेश्मनाम्।

यस्तु प्रासादमुख्योऽत्र विहितः सर्वशिल्पिभिः।।

अतीव रूपःझ्ररम्यःट सोऽप्यत्र प्रहसन्निव तिष्ठति।

सुदत्तायाः सुवासस्तु पूजितः सर्वशिल्पिभिः।।

महिष्या वासुदेवस्य केतुमानिति विश्रुतः।

प्रासादो विरजो नाम विरजस्को महात्मनः।।

उपस्थानगृहं तात केशवस्य महात्मनः।

यस्तु प्रासादमुख्योऽत्र यं त्वष्टा व्यदधात्स्वयम्।।

योजनायतविष्कुम्भं सर्वरत्नमयं विभोः।

तेषां तु विहिताः सर्वे रुक्मदण्डाः पताकिनः।

सदने वासुदेवस्य मार्गसञ्जनना ध्वजाः।।

घण्टाजालानि तत्रैव सर्वेषां च निवेशने।

आहृत्य यदुसिंहेन वैजयन्त्यचलो महान्।।

हंसकूटस्य यच्छृङ्गम्इन्द्रद्युम्नसरो महत्।

षष्टितालसमुत्सेधमर्धयोजनविस्तृतम्।।

सकिन्नरमहानादं तदप्यमिततेजसः।

पश्यतां सर्वलोकानां हृद्यंझ्भूतानां त्रिषुट लोकेषु विश्रुतम्।।

आदित्यपथगं यत्तन्मेरोः शिखरमुत्तमम्।

जाम्बूनदमयं दिव्यं त्रिषु लोकेषु विश्रुतम्।।

तदप्युत्पाट्य कृष्णेनझ्वच्छ्रेणट स्वं निवेशनमाहृतम्।

भ्राजमानं पुरा तत्र सिद्धौषधझसर्वौषधिटविभूषितम्।।

यमिन्द्रभवनाच्छौरिराजहार परन्तपः।

पारिजातः स तत्रैव केशवेन निवेशितः।।

सदा देवदणैर्जुष्टस्तथैवाप्सरसां गणैः।

सालतालाश्च कर्णाश्च शतशाखाश्चरोहिणः।।

विहिता वासुदेवेन तत्रैव चझब्रह्मस्थलटमहाद्रुमाः।।

शालतालाश्वकर्णाश्च शतशाखाश्च रोहिणाः।

भल्लातककपित्थाश्च चन्द्रवृक्षाश्च चम्पकाः।।

खर्जूराः केतकाश्चैव समन्तात्परिरोपिताः।

पद्माकुलजलोपेता रक्ताः सौगन्धिकोत्पलाः।।

मणिमौक्तिकवालूकाः पुष्करिण्यः सरांसि च।

तासां परमकूलानि शोभयन्ति महाद्रुमाः।।

ये च हैमवता वृक्षा ये च नन्दनजास्तथा।

आहृत्य यदुसिंहेन तेऽपि तत्र निवेशिताः।।

रक्तपीतारुणप्रख्याः सितपुष्पाश्च पादपाः।

सर्वर्तुफलपूर्णास्ते तेषु काननसन्धिषु।।

सहस्रपत्रपद्माश्च मन्दराश्च सहस्रशः।

अशोकाः कर्णिकाराश्च तिलका नागमल्लिकाः।

कुरवा नागपुष्पाश्च चम्पकास्तृणगगुल्मकाः।

सप्तपर्णाः कदम्बाश्च नीपाः कुरुवकास्तथा।।

केतक्यः केसराश्चैव हिन्तालाश्च सहस्रशःझलतलताटकाःट।

तालाः प्रियङ्गुवकुलाः बदरीझपिण्डिकाट बीजपूरकाः।।

द्राक्षामलकखर्जूरा मृद्वीका जम्बुकास्तथा।

आर्द्राःझम्राःट पनसवृक्षाश्च अङ्कोलाबिल्वझस्तिलटतिन्दुकाः।।

लिकुचाम्रातकाश्चैव वक्षुरिकाश्च निशाचराःझक्षीरिका कण्टकी तथाट।

नालिकेरेङ्गुदाश्चैव उत्क्रोशकवनानि च।।

वनानि च कदल्याश्च जातिमल्लिकपाटलाः।

भल्लातककपित्थाश्च तैतभा बन्धुजीवकाः।।

प्रवालाशोककाश्मर्यः प्राचीनाश्चैव सर्वशः।

प्रियङ्गुबदरीभिश्च यवैः स्पन्दनचन्दनैः।।

शमीबिल्वपलाशैश्च पाटलावटपिप्पलैः।

उदुम्बरैश्च द्विदलैः पालाङ्गैःझ्शैःट पारिभद्रकैः।।

इन्द्रवृक्षार्जुनैश्चैव अश्वत्थैश्चिरबिल्वकैः।

सौभञ्जनकवृक्षैश्च भल्लटैरश्वसाह्वयैः।।

सर्जैस्ताम्बूलवल्लीभिर्लवङ्गैः क्रमुकैस्तथा।

वंशैश्च विविधैस्तत्र समन्तात्परिरोपितैः।।

ये च नन्दनजा वृक्षा ये च चैत्ररथे वने।

सर्वे ते यदुनाथेन समन्तात्परिरोपिताः।।

कुमुदोत्पलपूर्णाश्च वाप्यः कूपाः सहस्रशः।

समाकुलमहावाप्यः पद्मैस्ताः पीतझ्मीता लोहितटवालुकाः।।

तस्मिन् गृहवने नद्यः प्रसन्नसलिला ह्रदाः।

फुल्लोत्पलजलोपेता नानाद्रुमसमाकुलाः।।

तस्मिन् गृहवने नद्यो मणिशर्करवालुकाः।

मत्तबर्हिणसङ्घाश्च कोकिलाश्च मदोद्वहाः।।

बभूवुः परमोपेताः सर्वे जगतिपर्वताः।

तत्रैव गजयूथानि तत्र गोमहिषास्तथा।।

निवासाश्च कृतास्तत्र वराहमृगपक्षिणाम्।

विश्वकर्मकृतः शैलः प्राकारस्तस्य वेश्मनः।।

व्यक्तं किष्कुशतोद्यामः सुधाकरसमप्रभः।

तेन ते च महाशैलाः सरितश्च सरांसि च।।

परिक्षिप्तानि हर्म्यस्य वनान्युपवनानि च।

एवं तच्छिल्पिवर्येण विहितं विश्वकर्मणा।।

प्रविशन्नेव गोविन्दो ददर्श परितो मुहुः।

मुमुदे विश्वकर्माणं प्राञ्जलिं प्रणतननम्

इन्द्रः सहामरैः श्रीमांस्तत्र तत्रावलोकयत्।

श्री भीष्म उवाच

एवमालोकयाञ्चक्रुर्द्वारकां वै मुदान्विताःझ्क्रामृषभास्त्रयःट।

उपेन्द्रबलदेवौ च वासवश्च महायशाः।।

ततस्तं पाण्डरं शौरिर्मूर्ध्नि तिष्ठन् गरुत्मतः।

प्रीतः शङ्खमुपादध्मौ जनानांझ्विद्विषांट रोमहर्षणम्।

तस्य शङ्खस्य शब्देन सागरश्चुक्षुभे भृशम्।

ररास च नभः सर्वं तच्चित्रमभवत्तदा।

पाञ्चजन्यस्य निर्घोषं निशम्य कुकुरान्धकाः।

विशोकाः समपद्यन्त गरुडस्य च दर्शनात्।

शङ्खचक्रगदापाणिं सुपर्णशिरसि स्थितम्।।

दृष्ट्वा जह्रषिरे कृष्णं भास्करोदयतेजसम्।

ततस्तूर्यप्रणादश्च भेरीनां च महास्वनः।।

सिंहनादश्च सञ्जज्ञे सर्वेषां पुरवासिनाम्।

ततस्ते सर्वदाशार्हाः सर्वे च कुकुरान्धकाः।।

प्रीयमाणाः समाजग्मुरालोक्य मधुसूदनम्।

वासुदेवं पुरस्कृत्य वेणुशङ्खरवैः सह।।

उग्रसेनो ययौ राजा वासुदेवनिवेशनम्।

आनन्दितुं पर्यचरन् स्वेषु वेश्मसु देवकी।।

रोहिणी च यथोद्देशमाहुकस्य च याः स्त्रियः।

हता ब्रह्मद्विषः सर्वे जयन्त्यन्धकवृष्णयः।।

एवमुक्तः स ह स्त्रीभिरीक्षितो मधुसूदनः।

ततः शौरिः सुपर्णेन स्वं निवेशनमभ्ययात्।।

चकाराथ यथोद्देशमीश्वरो मणिपर्वतम्।

ततो धनानि रत्नानि सभायां मधुसूदनः।।

निधाय पुण्डरीकाक्षः पितुर्दर्शनलालसः।

ततः सान्दीपनिं पूर्वमुपस्पृष्ट्वा महायशाः।।

ववन्दे पृथुताम्राक्षः प्रीयमाणो महाभुजः।

तथाश्रुपरिपूर्णाक्षमानन्दगतचेतसम्।।

ववन्दे सह रामेण पितरं वासवानुजः।

यथाश्रेष्ठमुपागम्य सात्वतान्यदुनन्दनः।।

रामकृष्णौ समाश्लिष्य सर्वे चान्धकवृष्णयः।।

प्रीताः प्रीततमास्सर्वे वसुदेव सुतौ प्रति

तं तु कृष्णः समाहृत्य रत्नौघधनसञ्चयम्।।

व्यभजत् सर्ववृष्णिभ्य आदध्वमिति चाब्रवीत्।

ऋयथाश्रेष्ठमुपागम्य सात्वतान् यदुनन्दनः।ऋ

सर्वेषां नाम जग्राह दाशार्हाणामधोक्षजः।

ततः सर्वानवद्यानिझ्रणि वित्तानिट सर्वरत्नमयानि च।।

व्यभजत् सर्ववृष्णिभ्य अदध्वमितिचाब्रवीत्।

ततस्सर्वानवद्यानि सर्वरत्नमयानि च।।

व्यभजत्तानि तेभ्योऽथ सर्वेभ्यो यदुनन्दनः।

सा केशवमहामात्रैर्महेन्द्रप्रमुखैः सभाझ्सहट।।

शुशुभे वृष्णिवीरैश्यझ्शार्दूलैःट सिंहैरिव गिरेर्गुहा।

अथासनगतान् सर्वानुवाच विबुधाधिपः।।

शुभया हर्षयन् वाचा महेन्द्रस्तान्महायशाः।

कुकुरान्धकमुख्यांश्च तं च राजानमाहुकम्।।

इन्द्र उवाच

यदर्थं जन्म कृष्णस्य मानुषेषु महात्मनः।

यत्कृतं वासुदेवेन तद्वक्ष्यामि समासतः।।

अयं शतसहस्राणि दानवानामरिन्दमः।

निहत्य पुण्डरीकाक्षः पातालविवरं ययौ।।

यच्च नाधिगतं पूर्वैः प्रह्लादबलिशम्बरैः।

तदिदं शौरिणा वित्तं प्राप्तं वै प्रापितं च वःझ्प्रापितं भवतामिहट।।

सपाशं मुरमाक्रम्य पाञ्चजन्यं च धीमता।

शिलासङ्घानतिक्रम्य निशुम्भः सगणो हतः।

हयग्रीवश्च विक्रान्तो निहतो दानवो बली।।

मथितश्च मृधे भौमः कुण्डले चाहृते पुनः।

प्राप्तं च देवदेवेनझ्दिवि देवेषुट केशवेन महद्यशः।।

वीतशोकभयापायाःझ्बाधाःट कृष्णबाहुबलाश्रयाः।

यजन्तु विविधैः सोमैर्मखैरन्धकवृष्णयः।।

पुनर्बाणवधे शौरिमादित्या वसुभिः सह।

मन्मुखा हि गमिष्यन्ति साध्याश्च मधुसूदनम्।।

भीष्म उवाच

एवमुक्त्वा ततः सर्वानामन्त्र्य कुकुरान्धकान्।

सस्वजे रामकृष्णौ च वसुदेवं च वासवः।।

प्रद्युम्नसाम्बनिशठाननिरुद्धं च सारणम्।

बभ्रुं च विगदंझ्झल्लिं गदंट भानुं चारुदेष्णं च वृत्रहा।।

सत्कृत्य प्रीतितोऽक्रूरंझ्सारणाक्रूरौट पुनराभाष्य सात्यकिम्।

सस्वजे वृष्णिराजानमाहुकं कुकुराधिपम्।।

भोजं च कृतवर्माणमन्यांश्चान्धकवृष्णिषु।

आमन्त्र्य देवप्रवरो वासवो वासवानुजम्।।

ततः श्वेताचलप्रख्यं गजमैरावतं प्रभुः।

पश्यतां सर्वभूतानामारुरोह शचीपतिः।।

पृथिवीं चान्तरिक्षं च दिवं च वरवारणम्।

मुखाडम्बरनिर्घोषैः पूरयन्तमिवासकृत्।।

हैमयन्त्रमहाकक्ष्यं हिरण्मयविषाणिनम्।

मनोहरकुथास्तीर्णं सर्वरत्नविभूषितम्।।

अनेकशतरत्नाभिः पताकाभिरलङ्कृतम्।

नित्यस्रुतमदस्रावं क्षरन्तमिव तोयदम्।।

दिशागजं महामात्रं काञ्चनस्रजमास्थितः।

प्रबभौ मन्दराग्रस्थः प्रतपन् भानुमानिव।।

ततो वज्रमयं भीमं प्रगृह्य परमाङ्कुशम्।

ययौ बलवता सार्धं पावकेन शचीपतिः।।

तं करेणुगजव्रातैर्विमानैश्च मरुद्गणाः।

पृष्ठतोऽनुययुः प्रीताः कुबेरवरुणग्रहाः।।

स वायुपथमास्थाय वैश्वानरपथं गतः।

प्राप्य सूर्यपथं देवस्तत्रैवान्तरधीयत।।

भीष्म उवाच

ततः सर्वदशार्हाणामाहुकस्य च याः स्त्रियः।

नन्दगोपस्य महिषी यशोदा लोकविश्रुता।।

देवकीञ्रेवतीट च महाभागा रुक्मिणी च पतिव्रता।

सत्या जाम्बवती चोभे विशोका लक्ष्मणा तथाञ्गान्धारी शिंशुमाअपि वाट।।

विशोका लक्ष्मणा साध्वी सुमित्रा केतुमा तथा।

वासुदेवमहिष्योऽन्याः श्रिया सार्धं ययुस्त्रियःञ्स्तदाट।।

विभूतिं द्रष्टुमनसः केशवस्य वराङ्गनाः।

प्रीयमाणाः समा जग्मुस्सर्वाभरणभूषिताःञ्सभां जग्मुरालोकयितुमच्युतम्ट।।

देवकी सर्वयोषिद्भीञ्देवीनांट रोहिणी च पुरस्कृता।

ददृशुर्देवमासीनं कृष्णं हलभृता सह।।

तौ तु पूर्वमुपक्रम्य रोहिणीमभिवाद्य च।

अभ्यवादयतां देवौ देवकीं रामकेशवौ।।

यथा श्रैष्ठ्यन्ततस्त्वन्या मातृश्च नरकान्तकृत्

ञ्देवकीं सप्तदेवीनां यथाश्रेष्ठं च मातरःट।

ववन्दे सह रामेण भगवान् वासवानुजः।।

अथासनवरं प्राप्य वृष्णिदारपुरस्कृता।।

उभावङ्कगतौ चक्रे देवकी रामकेशवौ।

सा ताभ्यामृषभाक्षाभ्यां पुत्राभ्यां शुशुभे तदा।।

देवकी देवमातेव मित्रेण वरुणेन च।

ततः प्राप्ता यशोदाया दुहिता वै क्षणेन हि।।

जाज्वल्यमाना वपुषा प्रभयातीव भारत।

एकानङ्गेति यामाहुः कन्यां वैञ्ज्ञांट कामरूपिणीम्।।

यत्कृते सगणं कंसं जघान पुरुषोत्तमः।

ततः स भगवान् रामस्तामुपाक्रम्य भामिनीम्।।

मूर्ध्न्युपाघ्राय सव्येन परिजग्राह पाणिना।

तां च तत्रोपसम्प्राप्य प्रियां नन्दस्य पुत्रिकाम्

दक्षिणेन कराग्रेण परिजग्राह माधवः।।

ददृशुस्तां तदाङ्गसभाटमध्ये भगिनीं रामकृष्णयोः।।

रुक्मपद्मशयां पद्मां श्रीमिवोत्तमनागयोः।

अथाक्षतमहावृष्ट्या लाजपुष्पैश्शुभैङ्गपघृतैटरपि।।

वृष्णयोऽवाकिरन् प्रीताः सङ्कर्षणजनार्दनौ।

सबालाः सहवृद्धाश्च सज्ञातिकुलबान्धवाः।।

तदोङ्गउपोटपविविशुः प्रीता वृष्णयो मधुसूदनम्।

पूज्यमानो महाबाहुः पौराणां रतिवर्धनः।।

विवेश पुरुषव्याघ्रः स्ववेश्म मधुसूदनः।

रुक्मिण्या सहितो देव्या प्रमुमोद सुखी सुखम्।

अनन्तरं च सत्याया जाम्बवत्याश्च भारत।

सर्वासां च यदुश्रेष्ठः गेहे गेहेङ्गसर्वकालटविहारवान्।।

जगाम च हृषीकेशो रुक्मिण्याः सदनं पुनःङ्गस्वं निवेशनम्ट।

एष तात महाबाहो विजयः शाङ्र्गधन्वनः।।

एतदर्थं च जन्माहुर्मानुषेषु महात्मनः।

भीष्म उवाच

द्वारकायां ततः कृष्णः स्वदारेषु दिवानिशम्।

सुखं लब्ध्वा महाराज प्रमुमोद महायशाः।।

पौत्रस्य कारणाच्चक्रे विबुधानां हितं तदा।

सवासवैः सुरैः सर्वैर्दुष्करं भरतर्षभ।।

बाणो नामाभवद्राजा बलेर्ज्येष्ठसुतो बली।

वीर्यवान् भरतश्रेष्ठ स च बाहुसहस्रवान्।।

ततश्चक्रे तपस्तीव्रं सत्येन मनसा नृप।

रुद्रमाराधयामास स च बाणः समा बहूः।।

तस्मै बहुवरा दत्ताः शङ्करेण महात्मना।

तस्माल्लब्ध्वा वरान् बाणो दुर्लभान् ससुरैरपि।।

स शोणितपुरे राज्यं चकाराप्रतिमो बली।

त्रासिताश्च सुराः सर्वे तेन बाणेन पाण्डव।।

विजित्य विबुधान् सर्वान् सेन्द्रान् बाणः समा बहूः।

अशासत महद्राज्यं कुबेर इव भारत।।

ऋद्ध्यर्थं कुरुते यत्नं तस्य चैवोशना कविः।

ततो राजन्उषा नाम बाणस्य दुहिता तथा।।

रूपेणाप्रतिमा लोके मेनकायाः सुता यथा।

अथोपायेन कौन्तेय ह्यझ्अटनिरुद्धो महाद्युतिः।।

प्राद्युम्निस्तामुषां प्राप्य प्रच्छन्नः प्रमुमोद ह।

अथ बाणो महातेजास्तदा तत्र युधिष्ठिर।।

तं गुह्यनिलयं ज्ञात्वा प्राद्युम्निं सुतया सह।

गृहीत्वा कारयामास वस्तुं कारागृहे बलात्।।

सुकुमारः सुखार्होऽथ तदा दुःखमवाप सः।

बाणेन खेदितो राजन्ननिरुद्धो मुमोह च।।

एतस्मिन्नेव काले तु नारदो मुनिपुङ्गवः।

द्वारकां प्राप्य कौन्तेय कृष्णं दृष्ट्वा वचोऽब्रवीत्।।

नारद उवाच

कृष्ण कृष्ण महाबाहो यदूनां कीर्तिवर्धन।

त्वत्पौत्रो बाध्यतेऽत्यर्थंझ्बाध्यमानोऽथट बाणेनामिततेजसा।।

कृच्छ्रं प्राप्तोऽनिरुद्धो वै शेते कारागृहे सदा।

भीष्म उवाच

एवमुक्त्वा सुरर्षिश्चझ्र्वैट बाणस्याथ पुरं ययौ।।

नारदस्य वचः श्रुत्वा ततो राजञ्जनार्दनः।

आहूय बलदेवं वै प्रद्युम्नं च महाद्युतिम्।।

आरुरोह गरुत्मन्तं ताभ्यां सह जनार्दनः।

ततः सुपर्णमारुह्य त्रयस्ते पुरुषर्षभाः।।

जग्मुः क्रुद्धा महावीर्या बाणस्य नगरं प्रति।

अथासाद्य महाराज तत्पुरीं ददृशुश्च ते।।

ताम्रप्राकारसंवीतां रूप्यद्वारैश्च शोभिताम्।

हेमप्रासादसम्बाधां मुक्तामणिविचित्रिताम्।।

उद्यानवनसम्बाधांझ्सम्पन्नांट नृत्तगीतैश्च शोभिताम्।

तोरणैः पक्षिभिः कीर्णां तटाकैश्चाभिझ्पुष्करिण्याट च शोभिताम्।।

तां पुरीं स्वर्गसङ्काशां हृष्टपुष्टजनाकुलाम्।

दृष्ट्वा मुदा युतां हैमां विस्मयं परमं ययुः।।

तस्य बाणपुरस्याथझ्सन्ट द्वारस्था देवताः सदा।

महेश्वरो गुहश्चैव भद्रकाली विनायकःझ्च पावकःट।।

एता वै देवता राजन् ररक्षुस्तां पुरीं सदा।

अथ कृष्णो बलाज्जित्वा द्वारपालान्युधिष्ठिर।।

सुसङ्क्रुद्धो महातेजाः शङ्खचक्रगदाधरः।

आससादोत्तरद्वारं शङ्करेणाभिपालितम्।।

तत्र तस्थौ महातेजाः शूलपाणिर्महेश्वरः।

पिनाकं सशरं गृह्य बाणस्य हितकाम्यया।।

ज्ञात्वा तमागतं कृष्णं व्यादितास्यमिवान्तकम्।

महेश्वरो महाबाहुः कृष्णाभिमुखमाययौ।।

ततस्तौ चक्रतुर्युद्धं वासुदेवमहेश्वरौ।

तद्युद्धमभवद्घोरमचिन्त्यं रोमहर्षणम्।।

ततक्षतुस्तावन्योन्यं शस्त्रैर्विजयकांक्षिणौझ्अन्योन्यं तौ ततक्षाते अन्योन्यजयकाङ्क्षिणौ।ट

दिव्यास्त्राणि च तौ देवौ क्रुद्धौ मुमुचतुस्तदा।।

स कृष्णोऽथझ्ततः कृष्णोट रणं कृत्वा मुहूर्तं शूलपाणिना।

विजित्य तं महादेवं ततो युद्धे जनार्दनः।।

अन्यांश्च जित्वा द्वारस्थान् प्रविवेश पुरोत्तमम्।

प्रविश्य बाणमासाद्य स तत्राथ जनार्दनः।।

चक्रे युद्धं महाक्रुद्धस्तेन बाणेन पाण्डव।

बाणोऽपि सर्वशस्त्राणि शितानि भरतर्षभ।।

सुसङ्क्रुद्धस्तदा युद्धे पातयामास केशवे।

पुनरुद्यम्य शस्त्राणां सहस्रं सर्वबाहुभिः।।

मुमोच बाणः सङ्क्रुद्धः कृष्णं प्रति रणाजिरे।

ततः कृष्णस्तु सञ्छिद्य तानि सर्वाणि भारत।।

कृत्वा मुहूर्तं बाणेन युद्धं राजन्नधोक्षजः।

चक्रमुद्यम्य राजन् वै दिव्यं शस्त्रोत्तमं ततः।।

सहस्रबाहूंश्चिच्छेद बाणस्यामिततेजसः।

ततो बाणो महाराज कृष्णेन भृशपीडितः।।

छिन्नबाहुः पपाताशु विशाख इव पादपः।

स पातयित्वा बालेयं बाणं कृष्णस्त्वरान्वितः।।

प्राद्युम्निं मोक्षयामास क्षिप्तं कारागृहे तदा।

मोक्षयित्वाथ कृष्णश्चझ्गोविन्दःट प्राद्युम्निं सह भार्यया।

बाणस्य सर्वरत्नानि असङ्ख्यानि जहार सः।।

गोधनान्यथ सर्वस्वं स बाणस्यालये बलात्।

जहार च हृषीकेशो यदूनां कीर्तिवर्धनः।।

ततः स सर्वरत्नानि चाहृत्य मधुसूदनः।

क्षिप्रमारोपयाञ्चक्रे तत्सर्वं गरुडोपरि।।

त्वरयाथ स कौन्तेय बलदेवं महाबलम्।

प्रद्युम्नं च महावीर्यमनिरुद्धं महाद्युतिम्।।

उषां च सुन्दरीं राजन् भृत्यदासीगणैः सह।

सर्वानेतान् समारोप्य रत्नानि विविधानि च।।

मुदा युक्तो महातेजाः पीताम्बरधरो बली।

दिव्याभरणचित्राङ्गः शङ्खचक्रगदासिभृत्।।

आरुरोह गरुत्मन्तमुदयं भास्करो यथा।

अथारुह्य सुपर्णं स प्रययौ द्वारकां प्रति।।

प्रविश्य स्वपुरं कृष्णो यादवैः सहितस्ततः।

प्रमुमोद तदा राजन् स्वर्गस्थो वासवो यथा।।

भीष्म उवाच

सूदिता मौरवाः पाशा निशुम्भनरकौ हतौ।

कृतक्षेमः पुनः पन्थाः पुरं प्राग्ज्योतिषं प्रति।।

शौरिणा पृथिवीपालास्त्रासिता भरतर्षभ।

धनुषश्च प्रणादेन पाञ्चजन्यस्वनेन च।।

मेघप्रख्यैरनीकैश्च दाक्षिणात्याहि साम्प्रतम्झ्रयैः सुसंवृतम्ट।

रुक्मिणं त्रासयामास केशवो भरतर्षभ।।

ततः पर्जन्यघोषेण रथेनादित्यवर्चसा।

उवाह महिषीं भोज्यामेष चक्रगदाधरः।।

तृणावर्तो हतो राजन्झ्जारूथ्यामाहुतिः क्राथःट शिशुपालश्च निर्जितः।

वक्रश्च सह शैब्येन शतधन्वा च क्षत्रियः।।

इन्द्रद्युम्नो हतः क्रोधाद्यवनश्च कशेरुकःझ्मान्ट।

हतस्सौभपतिस्साल्ववस्सहैव शतधन्वना।

पर्वतानां सहस्रं च चक्रेण पुरुषोत्तमः।।

विभिद्य पुण्डरीकाक्षो द्युमत्सेनमयोधयत्।

महेन्द्रशिखरे चैव निमेषान्तरचारिणौ।।

जग्राह भरतश्रेष्ठ वानरानझ्वरुणस्याटभितश्चरौ।

इरावत्यामुभौ तात ह्यझ्वैतावटग्निसूर्यसम प्रभौझ्समौ बलेट।।

गोपतिस्तालकेतुश्च निहतौ शाङ्र्गधन्वना।

अक्षप्रपतने राजन्नवहैलनतत्परौझ्चैव नेमिहंसपथेषु चट।।

उभौ तावपि कृष्णेन स्वराष्ट्रे विनिपातितौ।

दग्धा वाराणसी तात केशवेन महात्मना।

सानुबन्धस्सराष्ट्रश्च काशीदेशाधिपो हतः।।

प्राग्ज्योतिषं पुरश्रेष्ठमसुरैर्बहुभिर्वृतम्।

प्राप्य लोहितकूटानि कृष्णेन वरुणो जितः।।

अजेयो दुष्प्रधर्षश्च लोकपालो महाद्युतिः।

इन्द्रद्वीपो महेन्द्रेण गुप्तो मघवता स्वयम्।।

पारिजातो हृतः पार्थ केशवेन बलीयसा।

पाण्ड्यं पौण्ड्रं च मात्स्यं च कलिङ्गं च जनार्दनः।।

जघान सहितान् सर्वानङ्गराजं च माधवः।

एष चैकशतं हत्वा रथेन क्षत्रपुङ्गवान्।।

गान्धारीमवहत् कृष्णो महिषीं यादवर्षभः।

अथ गाण्डीवधन्वानं क्रीडार्थं मधुसूदनः।

जिगाय भरतक्षेष्ठ कुन्त्याश्च प्रमुखे विभुः।।

द्रोणं द्रौणिं कृपं कर्णं भीमसेनं सुयोधनम्।

युद्धाय सहितान् राजन् जिगाय भरतर्षभ।।

बभ्रोश्च प्रियमन्विच्छिन्नेष चक्रगदाधरः।।

वेणुदारिहृतां भार्यामुन्ममाथ युधिष्ठिर।

पर्याप्तां पृथिवीं सर्वां साश्वां सरथकुञ्जराम्।।

वेणुदारिवशे युक्तां जिगाय मधुसूदनः।

अवाप्य तपसा वीर्यं बलमोजश्च भारत।।

त्रासिताः सगणाः सर्वे बाणेन विबुधाधिपाः।

वज्राशनिगदापाशैस्त्रासयद्भिरनेकशः।।

तस्य नासीद्रणे मृत्युर्देवैरपि सवासवैः।

सोऽभिभूतश्च कृष्णेन निहतश्च महात्मना।।

असौ कुवलयापीडं कंसं च मधुसूदनः।

हस्ति पञ्च महाबाहुर्निजघान जनार्दनः।।

झ्छित्त्वा बाहुसहस्रं तद्गोविन्देन महात्मना।

एष पीठं महाबाहुः कंसं च मधुसूदनः।।

पैठकं चातिलोमानं निजघान जनार्दनः।ट

जम्भमैरावतं चैव विरूपं च महायशाः।।

जघान भरतश्रेष्ठ शम्बरं चारिमर्दनम्।

एष भोगवतीं गत्वा वासुकिं भरतर्षभ।।

निर्जित्य पुण्डरीकाक्षो रौहिणेयमचोदयत्झ्मोचयत्ट।

एवं बहूनि कर्माणि शिशुरेव जनार्दनः।।

कृतवान् पुण्डरीकाक्षः सङ्कर्षणसहायवान्।

एवं बहूनि कर्माणि शिशुरेव जनार्दनः।

कृतवान् पुण्डरीकाक्षस्सङ्कर्षणसहायवान्।।

एवमेषोऽसुराणां च सुराणां चापि सर्वशः।।

भयाभयकरः कृष्णः सर्वलोकेश्वरः प्रभुः।

एवमेष महाबाहुः शास्ता सर्वदुरात्मनाम्।।

ऋकृत्वा देवार्थममितं स्वस्थानं प्रतिपस्स्यते।ऋ

एष भोगवतीं रम्यां रविझ्मृषिटकान्तां महायशाः।।

द्वारकामात्मसात् कृत्वा सागरं गमयिष्यति।

बहुपुण्यवतीं रम्यां चैत्ययूपवतीं शुभाम्।।

द्वारकां वरुणावासं प्रवेक्ष्यति सकाननाम्।

तां सूर्यसदनप्रख्यां मनोज्ञां शाङ्र्गधन्वना।।

रहितांझ्विश्लिष्टांट वासुदेवेन सागरः प्लावयिष्यति।

सुरासुरमनुष्येषु नासीझ्भूटन्न भविता क्वचित्।।

वसत्यद्य महान् रजा न विनाझ्यस्तामध्यवसद्राजा अन्यत्रट मधुसूदनात्।

भ्राजमानास्तु सर्वै वैझ्शिशवोट वृष्ण्यन्धकमहारथाः।।

नाकपृष्ठं प्रपत्सन्ते मुनिशापगतासवःझ्त्रज्जुष्टं प्रतिपत्स्यन्ते नाकपृष्ठं गतासवःट।

एवमेव दशार्हाणां विधाय विधिना विधिम्।।

विष्णुर्नारायणः साक्षात्वस्थानं प्राप्स्यते ध्रुवम्झ्सोमः सूर्यश्च सविता स्वयम्ट।

अनियोज्योऽप्रमेयश्च यस्तु कामशरीरधृत्झ्अप्रमेयोऽनियोज्यश्च यत्रकामगमो वशीट।

मोदते भगवान् भूतैर्बालः क्रीडनकैरिव।

नैष गर्भत्वमापेदे योऽन्यां वै सर्वभूतकृत्झ्न योन्यामवसत्प्रभुःट।।

आत्मनस्तेजसा कृष्णः सर्वेषां कुरुते गतिम्।

यथा बुद्बुद उत्थाय पारावरेनिलीयतेझ्तत्रैव प्रविलीयतेट।।

चराचराणि भूतानि तथा नारायणे सदा।

न प्रमातुं महाबाहुः शक्यो भारत केशवः।।

परं ह्यपरमेतस्माद्विश्वरूपान्न विद्यते।)

अयं तु पुरुषो बालः शिशुपालो न बुध्यते।

सर्वत्र सर्वदा कृष्णं तस्मादेवं प्रभाषते।। २-३८-३०

यो हि धर्मं विचिनुयादुत्कृष्टं मतिमान्नरः।

स वै पश्येद्यथा धर्मं न तथा चेदिराडयम्।। २-३८-३१

सवृद्धबालेष्वथवा पार्थिवेषु महात्मसु।

को नार्हं मन्यते कृष्णं को वाप्येनं न पूजयेत्।। २-३८-३२

अथैनां दुष्कृतां पूजां शिशुपालो व्यवस्यति।

दुष्कृतायां यथान्यायं तथायं कर्तुमर्हति।। २-३८-३३

इति श्रीमहाभारते सभापर्वणि अर्घाभिहरणपर्वणि भीष्मवाक्ये अष्टात्रिंशोऽध्यायः।। ३८।।